

ANTANO RUKŠOS IR JONO DUMČIAUS KORESPONDENCIJA: KNYGŲ IR INFORMACIJOS MAINAI

AUDRONĖ KUČINSKIENĖ

Prieš gerą dešimtmetį rengdama spaudai profesoriaus Jono Dumčiaus (1905–1986) atsiminimų ir laiškų rinkinį, įvadiniame straipsnyje rašiau¹:

Be abejo, svarbiausią korespondencijos dalį sudaro Antano Rukšos laiškai. Šiuos du kolegas klasikų siejo ilgametė draugystė ir susirašinėjimas. Dumčius išsaugojo ne tik Rukšos laiškus, bet ir iš įvairių kraštų atsiųstus atvirukus – iš Romos, Venecijos, Padujos, Iskijos salos (Italija), Vienos, Zalcburgo, St. Volfango (Austrija), Stambulo, Františkovo Lazne (Čekija), Tuniso ir kt. Deja, mes neturime nė vieno Dumčiaus rašyto laiško, nors kiekvienas Rukšos laiškas prasideja padėka „už labai įdomų laišką“.²

Laiško žanro dialogiška specifika lemia tai, kad turėdami vieno korespondento laiškus galime daugmaž nuspėti, apie ką buvo kalbama antrojo laiške. Vis dėlto abiejų pusių laiškai atskleidžia nepalyginamai pilnesnį temų ratą ir nuoseklesnę minčių eigą. Taigi ėmiausi ieškoti Antano Rukšos (1906–1980)³ archyvo, ir šios paieškos 2016 m. nuvedė mane į Herderio institutą

¹ Dalis šiame straipsnyje tiriamos medžiagos buvo pristatyta 2025 m. kovo 21 d. vykusioje Jono Dumčiaus 120-osioms gimimo metinėms skirtoje konferencijoje *Jonas Dumčius: Antikinės literatūros vertėjas, mokslininkas, pedagogas* Vilniaus universiteto Filologijos fakultete. Ačiū kolegoms už paskatinimą publikuoti šią medžiagą, kuri ilgokai gulėjo mano kompiuterio aplankuose. Didžioji dauguma čia cituojamų laiškų publikuojama pirmą kartą. Dėkoju Vytautui Ališauskui už nuorodas į kontekstinę literatūrą, Arnoldui Kazimierėnui, leidusiam perskaityti jo straipsnio apie Leono Valkūno ir Antano Dambrausko susirašinėjamą rankraštį, ir Violetai Tapinienei už paramą tyrinėjant Rukšos palikimą.

² Audronė Kučinskienė, „Iš rankraščių byloja žmogus ir laikmetis“, in: Jonas Dumčius, *Iš rankraščių palikimo: Atsiminimai, laiškai*, sudarė, įvadinį straipsnį ir paaiškinimus parašė Audronė Kučinskienė, Vilnius: Societas Classica, 2014, p. 14.

³ Išsamiau apie Antaną Rukšą žr. Audronė Kučinskienė, „Antanas Rukša – Lietuvos savanoris ir vertėjas“, in: Vergilijus, *Bukolikos. Georgikos. Enėjidė*, vertė Antanas Rukša, sudarė, įvadinį straipsnį ir žodynėlius parengė Audronė Kučinskienė, Vilnius: Societas Classica, 2015, p. 11–25.

Marburge, kur saugomas Lietuviškasis Reklaičio archyvas (*Litauen-Archiv-Reklaitis*, LAR)⁴. Jame tarp gausios lituanistinės medžiagos saugomas ir Rukšos dokumentų archyvas⁵, kuriame tarp didžiulės korespondencijos – ir Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedros docentų Jono Dumčiaus bei Leono Valkūno (1914–1990) laišakai.

Korespondencija ir archyvais pagrįsti sovietmečio tyrimai pastaraisiais dešimtmečiais tapo itin gausūs ir apima įvairias kultūros sritis⁶. Nepretenduodami į išsamią tyrimų apžvalgą, paminėsime tik keletą labiausiai susijusių su šio straipsnio medžiaga. Išpūdingame dvitomyje *Nailono uždanga* autorės ne tik publikavo lietuvių muzikų užsienio korespondenciją, bet ir jos pagrindu atskleidė, kaip sovietmečiu vyko muzikinės informacijos mainai tarp Lietuvos ir užsienio⁷. Cenzūros, sovietinio tabu, ezopinės kalbos ir kiti su literatūra susiję klausimai aptarti straipsnių rinktinėje *Virsmo link*⁸, ideologija ir cenzūra istoriografijoje bei filosofijoje – Aurimo Švedo ir Lauryno Peluričio darbuose⁹. Klasikinės filologijos padėtį Lietuvoje daugiausiai

⁴ *Dokumentensammlung des Herder-Instituts Litauen-Archiv-Reklaitis* (toliau – DSHI) 150. Povilas Reklaitis (1922–1999), 1941 m. pasitraukęs į Vakarus, 1950 m. Tiubingeno universitete apgynė meno istorijos daktaro disertaciją. 1967 m. pradėjo dirbti Valstybinės Prūsijos kultūros paveldo bibliotekos Rytų Europos skyriuje Marburge. Nuo 1973 iki 1982 m. dirbo Herderio instituto bibliotekoje, kur buvo atsakingas už Baltijos šalis – Lietuvą, Latviją, Estiją. Taip pat rinko su Lietuva susijusią medžiagą, kuri suformavo Lietuviškąjį Reklaičio archyvą. Jo rinkinį sudaro knygos, žurnalai, laikraščiai, didžiausia senųjų Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės žemėlapių kolekcija, nuotraukos ir atvirukai, grafikos rinkinys, įvairūs dokumentai, korespondencija; žr. Peter Wörster, „Dr. Povilas Reklaitis und sein Litauen-Archiv“, in: *Annaberger Annalen über Litauen und deutsch-litauische Beziehungen*, 2004, Nr. 12, p. 211–224.

⁵ Fondo šifras DSHI 150 Rukša. Apie šio archyvo įkūrimą žr. straipsnio pabaigoje.

⁶ Tomas Vaiseta, *Nuobodulio visuomenė: Kasdienybė ir ideologija vėlyvojo sovietmečiu* (1964–1984), Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2014; Nerija Putinaitė, *Skambantis molis: Dainų šventės ir Justino Marcinkevičiaus trilogija kaip sovietinio lietuviškumo ramsčiai*, Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2019; Nerija Putinaitė, *Nugenėta pušis: Ateizmas kaip asmeninis apsisprendimas tarybų Lietuvoje*, Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2015 ir kt.

⁷ Rūta Stanevičiūtė, Danutė Petrauskaitė, Vita Gruodytė, *Nailono uždanga*, t. I: *Šaltasis karas, tarptautiniai mainai ir lietuvių muzika*, t. II: *Lietuvių muzikų užsienio korespondencija Šaltojo karo metais*, Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2018.

⁸ Algis Kalėda, Rimantas Kmita, Dalia Satkauskytė (sud.), *Virsmo link: Vėlyvojo sovietmečio literatūros socialumas ir estetinė raiška*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019.

⁹ Aurimas Švedas, *Matricos nelaisvėje: Sovietmečio lietuvių istoriografija (1944–1985)*, Vilnius: Aidai, 2009; Laurynas Peluritis, „Ideologijos problema sovietiniame marksizme“,

yra nagrinėjusi Nijolė Juchnevičienė¹⁰, o pastaraisiais metais šiuo klausimu domisi Arnoldas Kazimierėnas, rašantis disertaciją šia tema.

Rukšos ir Valkūno korespondencijos kolekciją sudaro 18 Valkūno laiškų ir 4 sveikinimo atvirukai (kai kurie sveikinimai lotyniški) bei 14 Rukšos laiškų ir 1 sveikinimo atvirukas. Rukšos ir Dumčiaus korespondencija saugoma dviejose vietose: Herderio institute ir Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje¹¹. Iš viso, straipsnio autorės duomenimis, šiuo metu žinome 36 Dumčiaus laiškus ir 1 sveikinimo atvirlaiškį bei 30 Rukšos laiškų, 4 siuntinių Dumčiui kvitus ir 34 iš įvairių šalių siųstus atvirlaiškus. Kadangi Rukša spausdino laiškus mašinėle, matyt, per kalnę dviem egzemplioriais, 15-os laiškų turime po du egzempliorius: vieną nusiųstą adresatui ir atsidūrusį Dumčiaus archyve, kitą pasiliktą paties autoriaus ir dabar saugomą Rukšos archyve. Dar 6 laiškai, Rukšos siųsti iš įvairių kurtortų (Františkovy Lázně / Pranciškovnė, Bad Johannesbad, Casamicciolo), išlikę tik Dumčiaus archyve¹². Ir priešingai, dar 9 Rukšos laiškai yra Herderio institute, bet neišliko Dumčiaus archyve.

Šių trijų kolegų klasikų susirašinėjimas apima laikotarpį nuo 1970 iki 1979 metų. Tačiau jis radosi iš skirtingų pusių iniciatyvos. Su Dumčiumi pirmasis susisieikė ir užmezgė ryšius pats Rukša. Pirmajame laiške Dumčiui 1970 m. balandžio 9 d. jis rašo: „seniai rengiausi Tau parašyti laišką,

in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2019, t. 42, p. 325–341; Laurynas Peluritis, „Filosofija ir marksizmo-leninizmo diegimas Lietuvos aukštosiose mokyklose 1944–1947 metais“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, Vilnius, 2021, t. 47, p. 62–81.

¹⁰ Nijolė Juchnevičienė, „Classical Philology in Early Soviet Lithuania: Between the European Tradition and Reality“, in: György Karsai, Gábor Klaniczay, David Movrin, Elżbieta Olechowska (eds.), *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*, Ljubljana – Budapest – Warsaw: Ljubljana University Press, 2013, p. 169–186; Nijolė Juchnevičienė, „Klasikinė filologija ideologijos gnaužtuose (1940–1953 metai)“, in: *Literatūra*, Vilnius, 2013, t. 55 (3), p. 99–114; Nijolė Juchnevičienė, „Classical Scholarship in Lithuania at the Beginning of the Soviet Era: The Struggle for Survival“, in: Arne Jönsson, Gregor Vogt-Spira (eds.), in: *The Classical Tradition in the Baltic Region: Perceptions and Adaptations of Greece and Rome*, (Spudasmata, t. 171), Hildesheim – Zurich – New York: Georg Olms Verlag, 2017, p. 545–561; Nijolė Juchnevičienė, „Ričardas Mironas (1908–1979): Sovietinio mokslininko karjeros profilis (archyvinių šaltinių apžvalga)“, in: *Literatūra*, Vilnius, 2021, t. 63 (3), p. 74–89.

¹¹ Dumčiaus būta pedantiškai tvarkingo žmogaus, jis išsaugojo ne tik įvairių žmonių jam rašytus laiškus, kartais net su vokais ir rašytus labai seniai, bet ir daugybę atvirukų, telegramų, įvairių sveikinimų, kvietimų į renginius ir t. t.

¹² Visi Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – VUB RS) saugomi Rukšos laiškai Dumčiui publikuoti leidinyje: Jonas Dumčius, *Iš rankraščių palikimo: Atsiminimai, laiškai*.

tik neturėjau antrašo. [...] Tik dabar gavęs tavo tikrą antrašą, noriu pasidalyti mintimis“¹³. Daugiau nei po mėnesio Dumčius atsako: „Labai dėkui už laišką – jis man buvo netikėtas. Prieš kiek metų pats rašei Marcelinui“¹⁴ ir įdavei man labas dienas. Marcelinas neatrašė, man adreso nedavė. Tad tik dabar ir už labas dienas padėkoju“¹⁵. Kitas mūsų aptariamas susirašinėjimas užsimezgė kiek vėliau, ir iniciatoriumi buvo pats Valkūnas: „Turbūt nustebote gavęs iš manęs šį laiškutį. Sužinojęs iš Jono Jūsų adresą, ryžausi trumpai Jums parašyti ir pasiūlyti tam tikrą „biznį“, t. y. tam tikrus mainus“¹⁶.

Skiriasi ir santykį tarp adresatų perteikiantis kreipinys. Dumčius su Rukša, bendraamžiai ir geri pažįstami, vienas į kitą kreipiasi „mielas kolega“ ir pagarbiu vienaskaitos „Pats“. Taip pat Rukša kreipiasi ir į jaunesnį Valkūną, bet šis atsako daugiskaita ir itin pagarbiu kreipiniu „Didžiai Gerbiamas Mokytojai“ (arba *mi Magister, Honoratissime Magister, Carissime Magister* lotyniškuose sveikinimuose).

Susirašinėjimas baigiasi 1979 m., atrodytų, visai netikėtai. Nekyla abejonių, kad tai lėmė Rukšos mirtis 1980 m. vasario 20 d. Stebina tai, kad paskutiniuose laiškuose nėra nė mažiausios užuominos apie pabaigą – sveikatos pablogėjimą ar dar kokias negeroves. Priešingai, laiškuose aptariamos įprastos temos: naujai išėjusios knygos, naujausi išeivijoje išleisti su Lietuva susiję veikalai¹⁷ ir pan. Dar daugiau, paskutiniame laiške Dumčius užsimena apie Rukšos ketinimą apsilankyti Lietuvoje:

Širdingai dėkoju už laišką ir už parvežtąsias dovanas, kurias visai neseniai gavau. (Jau seniai girdėjau, kad tas žmogus buvo susitikęs su Tavimi ir kažką parvežęs. Tad vis laukiau, kada jis prisistatys – ir štai dabar su juo susitikau ir gavau dovanas.) Gražus leidinys! Ypač „Georgikos“ ir „Bukolikos“. Tai puikus darbas, svarus įnašas į mūsų negausią verstinę Antikos autorių literatūrą!

¹³ Antano Rukšos laiškas Jonui Dumčiui (toliau – AR → JD), Augsburgas, 1970-04-09, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 227. Šis Rukšos laiškas neišlikęs Dumčiaus archyve, todėl nebuvo publikuotas.

¹⁴ Marcelinas Ročka (1912–1983), 1940–1951 m. Vilniaus universiteto, vėliau Vilniaus pedagoginio instituto docentas, laiško rašymo metu (1963–1972) buvo Knygų rūmų Ikitarybinės spaudos retrospektyvinės bibliografijos skyriaus vedėjas.

¹⁵ Jono Dumčiaus laiškas Antanui Rukšai (toliau – JD → AR), Vilnius, 1970-05-22, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 225–226, l. 225r.

¹⁶ Leono Valkūno laiškas Antanui Rukšai (toliau – LV → AR), Vilnius, 1970-10-03, in: *DSHI 150 Rukša*, 003, 333–334, l. 333r.

¹⁷ Antano Rukšos laiškas Leonui Valkūnui, Augsburgas, 1979-08-24, in: *DSHI 150 Rukša*, 003, 294; AR → JD, Augsburgas, 1979-09-25, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 129.

Tas žmogus, kuris perdavė dovanas, sakė, kad Pats galvoji parvažiuoti pas mus pasisvečiuoti. Tai būtų malonu susitikti po kelių dešimčių metų!¹⁸

Neįvardytasis „tas žmogus“ – tai žurnalistas Laimonas Tapinas (1944–2022), kuris tais metais stažavosi Sorbonos universitete Paryžiuje. „Jis ten buvo atvykęs pagilinti žinių apie italų kino meną.“¹⁹ Ten iš Augsburguro atvyko Rukša susitikti su brolio anūke Violeta Rukšaitė-Tapiniene ir jos vyru²⁰. Tai buvo vienintelis susitikimas su giminaičiais po pasitraukimo iš Lietuvos²¹.

Dėl medžiagos gausos toliau šiame straipsnyje daugiau susitelksime į Rukšos ir Dumčiaus susirašinėjimą ir ištirsime jį pasirinktu aspektu. Mat šis susirašinėjamas, viena vertus, yra privati korespondencija tikrąja prasme, ji nėra skirta publikuoti, Cicerono žodžiais, tai „toli esančių draugų pokalbiai“ (*amicorum conloquia absentium*, *Phil. II. 7*). Laiškuose kalbama apie orus, sveikatą, bendrus pažįstamus, atostogas, buitį ir pan. Kita vertus, kaip ir daugelio iškilių asmenybių laišakai, jie peržengia siauro buitishkumo ribas, nes juose paliečiamos universalesnės temos, kurios ir daro šią archyvinę medžiagą įdomią ir aktualią platesniam šiandienos skaitytojų ratui. Tai dviejų išsilavinusių žmonių, kuriuos likimas atskyrė neperžengiama užkarda, bendravimas, atspindintis šviesuomenės gyvenimą bei ryšius šiapus ir anapus sienos.

Akivaizdu, kad iš Lietuvos gaunamos žinios ir naujienos nelieta gulėti tik Rukšos archyve, bet jomis dalijamasi su kitais užsienyje gyvenančiais lietuviais. Taip mezgasi ir plečiasi kultūriniai išeivijos ryšiai su Lietuva. Geras pavyzdys – Juozo Tininio (1907–1971), nuo 1954 m. gyvenusio Los Andžele, JAV, laiškas Rukšai:

Mielas Bičiuli,

Ačiū už tokį įdomų laišką. Man visada labai malonu išgirsti, kas daroma klasikinių mokslų srityje. Nustebau iš tavęs patyręs apie Dumčiaus darbus. Matyt, jis labai darbštus, kad sugebėjo tiek išversti.

Taip pat džiugina žinia, kad Lietuvoje pagaliau vėl kai kuriose vid. mokyklose pradama dėstyti lotynų kalba, kad Valkūnas susirūpinęs šios kalbos

¹⁸ JD → AR, Vilnius, 1979-12-27, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 127–128, l. 128. Šis Rukšos laiškas neišlikęs Dumčiaus archyve, todėl nebuvo publikuotas.

¹⁹ Antano Rukšos laiškas Pranui Čepėnui, Augsburgas, 1979-09-21, in: *DSHI 150 Rukša*, 006, l. 1v.

²⁰ Apie Laimono Tapino stažuotę sužinome iš kelių Rukšos archyve išlikusių laiškų, apie jų susitikimą Paryžiuje – iš Violetos Tapinienės prisiminimų.

²¹ 1979-10-31 Rukša rašo jau į Lietuvą grįžusiam Tapinui: „Prašau nepradėti rūpintis dėl mano atvažiavimo. Esama nemaža kliūčių: amžius, dėdienės nepritarimas ir kt.“ (*DSHI 150 Rukša*, 013, 280).

vadovėlio paruošimu. Manau, kad šioje srityje galima jam padėti. Sekančiame laiške ar atviruke duok man jo antrašą, ir aš tuojau pasiųsiu jam bent porą lotynų kalbos vadovėlių, vartojamų Amerikos mokyklose. [apie knygų siuntimą] A. Dambrauskas mano geras pažįstamas, ir aš norėčiau su juo susirašinėti. Mudu esame baigę tą pačią gimnaziją. Gal galėsi parūpinti man jo adresą. Aš turiu Rhodius knygą „Dionisiaca“ – graikiškai ir lotyniškai ir norėčiau ją nusiųsti jam: gal jis mėgins ją išversti. Knyga piršta Vienoje ir beveik dviejų šimtų metų senumo.²²

Keitimasis knygomis ir informacija – tai nuolatinė šių laiškų tema, neabejotinai dominanti ir vienijanti abu korespondentus. Ji mums padeda pamatyti, kokios knygos buvo leidžiamos šiapus ir anapus, kaip vyksta jų užsakymas bei siuntimas ir su kokiais sunkumais susiduriama. Be to, kartais padeda atsakyti į klausimus, kurie kirbėjo tiriant Dumčiaus rankraštinių paveldą. Pavyzdžiui, ankstesniame straipsnyje datuodami Menandro komedijų vertimus, išreiškėme nuostabą, kaip palyginti greitai Dumčius reaguoja į naujausius atradimus: antai vienintelė pilnai išlikusi Menandro komedija *Mizantropas*, arba *Bambeklis*, buvo atrasta 1952 m., jos vertimas Dumčiaus rankraščiuose nugula dar prieš 1965 m.²³, o iki 1967 m. neabejotinai jau buvo išverstas visas išlikęs Menandro korpusas, koks jis buvo tuo metu pažįstamas pasauliui²⁴. Iš laiškų aiškėja, kaip buvo gautas originalo tekstas: „pasiskolinom iš vienos bibliotekos ir nusifotografavom visą tekstą“ (žr. citatą toliau). Be to, laiškai aiškiai rodo, kad ryšiai su Vokietijoje gyvenančiu kolega gerokai prisideda prie šių ir kitų mokslinių Dumčiaus veiklų.

Mokslinės literatūros stoka buvo viena nuolatinių klasikinės filologijos specialistų problemų sovietinėje Lietuvoje (ir ne tik sovietinėje). Ribota prieiga prie mokslinės literatūros bent iš dalies turbūt lemia tai, kad praėjusio amžiaus aštuntajame-devintajame dešimtmetyje Lietuvos klasikiniai filologai daugiau susitelkė į vertimus nei į kitokius mokslinius tyrimus. Apie tai kalba ir Valkūnas laiške Rukšai:

Vilniuje šiuo metu sunku ką nuveikti, nes neturime naujausios literatūros, nežinome, kas naujo pasaulyje paskelbiama. Pastaruoju metu mes daugiausia verti-

²² Juozo Tininio laiškas Antanui Rukšai, Los Angeles, 1970-11-11, in: *DSHI 150 Ruksa*, 003, 281.

²³ Menandras, *Bambeklis* (II redakcija), iki 1965 m., in: *VUB RS*, f. F220, b. 229.

²⁴ Audronė Kučinskienė, Alius Jaskelevičius, „Profesoriaus Jono Dumčiaus palikimas: nuo rankraščių iki skaitmeninės duomenų bazės“, in: *Vilniaus universiteto bibliotekos metraš-tis*, Vilnius, 2015, p. 287–288.

mais ir užsiimame. Marcelinas R.[očka]²⁵ vis labiau gilinasi į lietuvių lotyniškąją literatūrą, Jonas D.[umčius] į graikų tragediją, Antanas D.[ambrauskas] (kuris gyvena Druskininkuose, Sporto g. 3, but. 20) verčia. Kiti mažiau. Aš pats dabar verčiu A. Vijūko Kojelavičiaus veikalą „Lietuvos istorija“ į lietuvių kalbą.²⁶

Nors kaip tik Dumčius šiuo atveju galėtų būti laikomas išimtimi, nes jo palikimą sudaro tiek daugybė vertimų, tiek gausūs publikuoti ir nepublikuoti straipsniai²⁷.

Be abejo, tam reikia kur kas daugiau pastangų gyvenant sovietinės užkardos atitvortoje Lietuvoje, negu Europoje ar Amerikoje, netgi negu Maskvoje, kurios Lenino biblioteka buvo kur kas gausiau aprūpinama naujausia mokslinė literatūra. Ne veltui Maskvoje besilankantys kolegos siunčia ten esančių knygų apie Sofoklį bibliografiją²⁸, o pats Profesorius švenčių dienomis prašo VU bibliotekos leidimo parsinešti namo *Gnomon* numerius – žurnalo, kuriame pateikiamos naujausių knygų recenzijos^{29, 30}.

Gnomon – bene svarbiausias Dumčiaus šaltinis, leidžiantis sužinoti, kas naujo leidžiama pasaulyje ir bent kiek išlikti mokslinės minties lygyje. 1972 m. vasario 7 d. laiške Rukšai skaitome:

Iš Vakarų mes gauname tik žurnalą „Gnomon“ (anksčiau ir to negaudavom, bet dabartinis bibliotekos direktorius Tornau mums jį išrūpino). Naujoms knygoms įsigyti iš izdo skiriamos didelės lėšos, bet kiekviena mokslo įstaiga tas lėšas panaudoja pagal savo poreikius. Kadangi dabar labai madoje vadinamieji tikslieji mokslai, technika, medicina ir pan., tai Universitetui skiriamas lėšas jie ir pasiskirsto, o mums – kas atlieka (kartais ir visai neliaka.) Kai Leonas paaimanavo, kad mes klasikais mažai gaunam užsieninės literatūros, tai prof. Dagys (gamtininkas) labai nusistebėjo: jie, girdi, gauną visa, ko panori (ir knygų, ir žurnalų) – jie nesupranta, kad yra specialybė, kuri kai ko negauna! Iš tikro tie tikslieji mokslai perkasi knygas, be kurių galėtų apsieiti – užtat mums (tik mums!) ir neliaka. Ką padarysi?! Negi mes sugebėsime įrodyti, kad klasikinė

²⁵ Čia ir toliau įterpiniai citatose laužtiniuose skliaustuose – straipsnio autorės.

²⁶ LV → AR, Vilnius, [s. d.], in: *DSHI 150 Rukša*, 003, l. 330v.

²⁷ Išsamiau žr. Audronė Kučinskienė, „Rankraštinis Jono Dumčiaus palikimas: mokslininko paveikslas“, in: Jonas Dumčius, *Iš rankraščių palikimo: Straipsniai*, sudarė, įvadinį straipsnį parašė ir Jono Dumčiaus bibliografiją parengė Audronė Kučinskienė, Vilnius: Aidai, 2012, p. 11–23; Audronė Kučinskienė, Alius Jaskėlevičius, *op. cit.*

²⁸ Dalios Dilytės iš Maskvos rašytas laiškas su kortelėmis, kuriose išrašyti knygų apie Sofoklį bibliografiniai duomenys ir šifrai (*VUB RS*, f. F220, b. 15).

²⁹ Tai liudija 1961 m. balandžio 29 d. Dumčiaus rašytas prašymas Vilniaus universiteto bibliotekai (*VUB RS*, f. F220, b. 9).

³⁰ Audronė Kučinskienė, *op. cit.*, p. 22.

filologija tiek pat svarbi kaip fizika, technika, medicina ir t.t.?! Todėl mes ir neprašome ko nors įdomesnio užsakyti. Pav., Menandro „Mizantropą“ pasiskolinom iš vienos bibliotekos ir nusifotografavom visą tekstą. Dabar iš „Gnomon“ sužinojau, kad išėjo Menandro „Aspis“ ir „Samia“ (*Menandri Aspis et Samia*, Textus... edidit Colinus Austin, Berlin: De Gruyter, 1969 arba *Papyrus Bodmer XXV, Ménanadre: La Samienne*, par R. Kasser, Genève: Bibliothèque Bodmer, 1969 ir *Papyrus Bodmer XXVI, Ménanadre: Le bouclier*, par R. Kasser, Genève: Bibliothèque Bodmer, 1969). Gal reikės taip pat iš kur nors pasiskolinti ir persirašyti ar nusifotografuoti. Iš socialistinių šalių gaunam visa, ko tik norime (net ir privačiai galime užsisakyti).³¹

Prie socialistinių šalių, be abejo, priskirtina ir Rytų Vokietija, taigi ir Leipgigė įsikūrusi B. G. Teubnerio leidykla, leidusi ir dabar tebeleidžianti garsiąją lotyniškų ir graikiškų tekstų seriją. VU bibliotekoje saugoma Dumčiaus knygų kolekcija³² išties stebina: kokią didžiulę originalo tekstų kolekciją buvo sukaupęs Profesorius. Iš viso apie 400 leidinių lotynų, graikų, italų, vokiečių, prancūzų ir kt. užsienio kalbomis (neskaitant rusų). Ir ne tik prieškario leidinių, kuriuos, akivaizdu, jis rinko ir kaupė labai kryptingai, matyt, ir studijuodamas Bazelyje, ir jau dirbdamas Kauno universitete, kur buvo puikios sąlygos užsisakyti norimas knygas, bet ir vėliau „socialistinėse šalyse“ išleistų knygų, kurias buvo galima užsisakyti „Draugystės“ knygyne³³.

Bet grįžkime prie Menandro. Rukša į Dumčiaus žinią reaguoja labai greitai: 1972 m. vasario 22 d. iš Augsburga ateina atsakymas:

Neseniai buvau Miunchene. Ten viename knygyne radau „Menandri Aspis et Samia“. Tą knygą šiandien siunčiu Pačiam drauge su šiuo laišku. Tikiuosi, kad siuntinėli gausi. Apie *Papyrus B XXV* ir *XXVI* tas knygynas taip pat žino, bet man buvo pasakyta, kad tos knygos išėjo senokai (1969) ir kad esančios išparduotos. Gal uoliai paieškokius ir galima būtų jas kur nors sumedžioti, tačiau šio dalyko nesiemiau, nes per tą laiką Pats būtum irgi kur nors tas knygas susimedžiojęs.³⁴

Jau kitame laiške 1972 m. kovo 5 d. Dumčius džiaugiasi gautąja dovana ir supažindina bičiulį (kartu ir mus) su klasikinės filologijos knygų užsakymo sunkumais Vilniaus universitete:

³¹ JD → AR, Vilnius, 1972-02-07, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 210–211, l. 210r–v.

³² https://korteles.mb.vu.lt/Kolekcijos/D/Dumcius_J._kitos_u%C5%BES._k.#right, (2025-04-12). Dėkoju bibliotekos darbuotojoms Nijolei Klingaitei ir Lilijai Karželienei, padėjusioms geriau susipažinti su Dumčiaus kolekcija.

³³ Už informaciją ir prisiminimus dėkoju Daliai Dilytei-Staškevičienei.

³⁴ AR → JD, Augsburgas, 1972-02-22, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 207. Rukša išsaugojo net pašto siuntimo kvitą (*DSHI 150 Rukša*, 001, 206).

Labai dėkoju už laišką (jį gavau užvakar vakare) ir ypač už Menandro naujai atrastus tekstus (juos iš pašto atsiėmiau vakar) – tai didelė dovana! [apie VU knygų užsakymą] Privačiai galima gauti knygų iš užsienio tik per pažįstamus (dažniausiai mainais), bet užsienio knygos labai brangios, o mūsiškės – pigios, tad nelengva keisti. Kovo mėnesį man užplanavo skaityti pranešimą apie naujuosius Menandro tekstus mūsiškiams studentams klasikams – dabar turėsiu, iš ko ruoštis.³⁵

Šis Menandro leidinys dabar saugomas VU bibliotekoje, Jono Dumčiaus kolekcijoje (JD_u 104)³⁶. Kad Dumčius rimtai naudojosi atsiųstąja knyga, rodo jo ranka kai kuriose teksto vietose įrašytos kritinės pastabos.

Dar vienas gražus pavyzdys, kai Rukšos nusiųstos knygos gerokai pagelbėja Dumčiaus moksliniam darbui, – graikų kalbos istorinės gramatikos kūrimo istorija, kurią galime pasekti kelių laiškų serijoje. 1973 m. balandžio 9 d. Dumčius rašo:

Pernai man užplanavo parašyti mūsų klasikams studentams trijų lankų įvadą į istorinę graikų kalbos gramatiką. Tą rašinį išspausdintų rotoprintu, ir studentai turėtų šioki toki lietuvišką istorinės graikų kalbos gramatikos vadovėlį. Šį semestrą aš kaip tik skaitau antram kursui graikų kalbos istorinę gramatiką, tai iš praktikos jau matau, kaip tą įvadą reikėtų susiplanuoti ir kaip rašyti. Deja, paaiškėjo, kad mano žinios jau gerokai pasenusios, naudojuosi prieškariniu Kieckers'o³⁷ ir net Hirto³⁸ vadovėliu! Įvadui kažko nereikia, bet vis tiek negaliu apsieiti be mikėniečių tarmės, apie kurią dar nedaug ką žinau, ir be kitų naujovių. Antai, prieš kiek laiko „Gnomon“ 1972 m. 4 numeryje skaičiau A. Heubeck'o recenziją apie Rolf Hiersche³⁹, *Grundzuge der griechischen Sprachgeschichte bis zur Klassischen Zeit*, Wiesbaden: Reichert, 1970 m. Iš tos recenzijos pamačiau, kiek man trūksta žinių, ypač apie tarmes (pirmiausia apie mikėniečių tarmę). Recenzentas ten paduoda įdomų labiovelarų supratimą, o aš iki šiol tebesilaukau senoviškų pažiūrų, kad labiovelarai tai gomuriniai su lūpinių akompanimentu! [etc.]⁴⁰

³⁵ JD → AR, Vilnius, 1973-04-09, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 208–209, l. 208v.

³⁶ *Menandri Aspis et Samia*, t. I: *Textus (cum apparatu critico) et indices*, edidit Colinus Austin, Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1969.

³⁷ Ernst Kieckers, *Historische griechische Grammatik*, t. I–IV, Berlin und Leipzig: De Gruyter, 1925–1926.

³⁸ Hermann Alfred Hirt, *Indogermanische Grammatik*, Heidelberg: C. Winter's Universitätsbuchhandlung, 1865–1936.

³⁹ Šiame straipsnyje citatose pasitaikantys tikriniai vardai rašomi taip, kaip jie pavartoti laiškuose, todėl rašyba įvairuoja.

⁴⁰ JD → AR, Vilnius, 1973-05-09, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 182–183, l. 183r.

Skaitant šį laišką neapleidžia pajautimas, kokią vidinę įtampą turi išgyventi mokslininkas, kuris, viena vertus, turėdamas galimybę per *Gnomon* žurnalą, taip sakant, akies kraštelio žvilgtelėti į naujausius tyrimus, kita vertus, kaip tik dėl to žvilgtelėjimo dar skaudžiau suvokia savo žinių ir mokslinių galimybių ribotumą. Laimei, šiuo atveju vėl gelbsti Rukša. Gegužės 27 d. jis rašo: „Hierscho knygos paieškosiu ir pasistengsiu Pačiam nusiųsti. Tokią knygą, manau, pravers turėti, net jei ją gautum kur laikinai pasiskolinti“⁴¹. Į tai birželio 10 d. Dumčius atsako: „Hieršo knygą gera būtų turėti, bet aš pasidarysiu dideliu skolininku, nes nežinau, kuo galėčiau atsilyginti“⁴²; kitame laiške Rukša patikina: „Hiršo knygą Pačiam registruotu siuntiniu jau senokai nusiunčiau. Turbūt busi ją gavęs. Dėl „skolos“ nesirūpink. Nesi man skolingas ir neturi reikalo atsiskaitinėti“⁴³. O rugpjūčio 6 d. Dumčius jau rašo iš Palangos ir džiaugiasi: „Hiersche's knygą gavau [...]. Iš jos sužinojau paskutines naujienas apie mikėniečių ir vėlesnes graikų k. tarmes. Nežinau, kaip Pačiam atsilyginti!“⁴⁴

Beje, tai nėra tik vienpusiai mainai. Rukša irgi gauna knygų iš Lietuvos. Kai kurias užsisako pats „per vieną specialų knygyną Miunchene“⁴⁵. Dar susirašinėjimo pradžioje, sužinojęs iš Dumčiaus apie naujausius vertimus į lietuvių kalbą, Rukša prašė tikslų duomenų apie jį dominančias knygas, kad galėtų jas užsisakyti:

Dabar mane domina Paties nurodyti nauji leidimai, kurių tikslią metriką prašyčiau duoti, nes tik tuo būdu galėčiau užsisakyti Miunchene per vieną knygyną, kuris man tas knygas išrūpintų. Taigi, prašyčiau tokių duomenų: knygos autorius, tikslus pavadinimas, data, gal ir leidykla, vieta (dabar bene visos knygos žymimos sostinės vieta, tai gal ir nebe taip svarbu). Tad prašyčiau šių Paties minėtų knygų metrikų: 1) Plauto 4 komedijų vertimų knygos, 2) Valkūno Fedro pasakėčių vertimą (jo Moro knygos vertimas – nežinau, ar jau ką bendro su

⁴¹ AR → JD, Augsburgas, 1973-05-23, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 179–181(?). Rinkinyje *Iš rankraščių palikimo: Atsiminimai, laiškai*, kuriame publikuotas šis laiškas, ties šiuo sakiniu pridėtas sudarytojos komentaras: „Apie kokią knygą kalbama, knygos sudarytojai nepavyko išsiaiškinti“ (p. 242). Dumčiaus laišakai papildė turimą informaciją.

⁴² JD → AR, Vilnius, 1973-06-10, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 177–178, l. 178v.

⁴³ AR → JD, Augsburgas, 1973-08-01, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, l. 176r.

⁴⁴ JD → AR, Palanga, 1973-08-06, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 173–174, l. 173r.

⁴⁵ Kaip tik Miunchenas, kaip aiškėja, yra tas centras, per kurį ateina daugiausia informacijos apie Rytuose išleistas knygas: „Miuncheno valstybinėje bibliotekoje kas mėnuo nuo pirmos iki 10 dienos būna rytinės Europos tautų naujai išėjusių knygų paroda. Kas mėnuo būna ten ir daugiau ar mažiau lietuviškų knygų“ (AR → JD, Augsburgas, 1976-09-15, in: *VUB RS*, f. F220, b. 34, l. 57v).

Humanizmu beturi, jei ką nors bendra turėtų, tai prašyčiau ir tą knygą įtraukti), 3) gal praverstų susipažinti ir su Paties ir kitų gramatika ir chrestomatija.⁴⁶

Kartais, kai iškyla sunkumų, prašo Dumčiaus atsiųsti norimą knygą:

Beje, buvau manęs, kad vis dėlto, nepaisant to, kad nelaikau Paties skolininku, teks prašyti, kad atsiųstum naujo leidimo „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“. Kadai buvau tą knygą užsakęs per vieną specialų knygyną Miunchene. Patikrinęs savo „leistrus“, nesuradau, kad buvau užsakęs, taigi pradėjau net abejoti, ar iš tikrųjų tą knygą užsakiau. Miunchene knygynę pasitikrinau. Matyt, neigudę tarnautojai, kad mano užsakymo nesurado. Net nesugebėjo užsakyti iš Lietuvos tos knygos. Girdi, kaip ji vadinasi rusiškai, gal išėjusi visai neseniai, tai jie apie ją ir nieko nežina. Užtat buvau nustebintas, kai po kokios savaitės tas knygynas man jau senokai užsakytą tą knygą atsiuntė. Taigi dabar tas reikalas atpuola.⁴⁷

Be to, ir Dumčius ne tik jaučiasi skolingas, bet ir stengiasi atsilyginti, kartais menkesniais siuntinukais, kartais vertingesnėmis knygomis:

Neturėdamas ko geresnio, siunčiu bent kelis menkniekius – vaizdelius iš Palangos, Nidos ir Nerijos, ir brošiūrėlę apie gintarą. Iš Palangos vaizdų esu pernai atsiuntęs, bet čia gal vienas kitas vaizdelis bus naujas, pvz., restoranas klumpės formos („Klumpė“).⁴⁸

Pereitą mėnesį užprenumeravau pačiam „Gimtąjį kraštą“ 1973 metams.⁴⁹

Pradžioj gruodžio išsiunčiau „Vaistinius augalus“.⁵⁰

Siunčiu M. K. Čiurlionio reprodukcijų rinkinį. Mat, šiemet sukanka 100 metų nuo jo gimimo. Aš būčiau bevelijęs kitų Čiurlionio reprodukcijų pasiųsti – šitos man mažiau patinka. Laukiau, kol išeis kitas rinkinys (dėl to ir laiško vis nerašiau), bet išėjo tas pats rinkinys, tik atvirutės mažesnio formato. Tai jį –

⁴⁶ AR → JD, Augsburgas, 1970-09-23, in: *VUB RS*, f. F220, b. 34, l. 4v.

⁴⁷ AR → JD, Augsburgas, 1973-08-01, in: *VUB RS*, f. F220, b. 34, l. 18r.

⁴⁸ JD → AR, Palanga, 1973-08-06, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 173–174, l. 173r.

⁴⁹ JD → AR, Vilnius, 1971-12-26, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 214–215, l. 214r.

⁵⁰ JD → AR, Vilnius, 1973-12-24, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 169–170, l. 169r. Ankstesniame laiške Dumčius išsamiau pristatė šį veikalą: „Šiemet išėjo medicininis kolektyvus veikalas „Vaistiniai augalai“, skirtas medikams, botanikams, biologams ir plačiajai visuomenei. Ten visi botanikos duomenys, nurodymai, kaip rinkti vaistažoles, kam kuri žolė tinka, net parašyti gatavi receptai ir vartojimo būdas. Aš pirkau du egzempliorius. Jei Pačiam būtų įdomu (rodos, Pats geri visokias vaistažoles?!), galėčiau atsiųsti vieną egzempliorių. Dr. Šimkūnaitė (ji geriausia tos rūšies specialistė) trumpoje recenzijoje kritikavo tą veikalą, kad ne viskas nurodyta. Bet vis tiek ten nemaža duomenų“ (JD → AR, Vilnius, 1973-10-21, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 171–172, l. 172v).

senąjį – ir siunčiu. Gal būt, Pats jį jau turi nusipirkęs ar kas kitas atsiuntė. Nesvarbu. Tada šį rinkinį padovanosi kokiam nusimanančiam apie meną vokiečiui – tai prisidės prie Čiurlionio propagavimo svetimtaučių tarpe.⁵¹

Ir, žinoma, jiedu keičiasi savo pačių darbais: Rukša, kaip matėme iš ankstesnės citatos, per Tapiną perdavė Dumčiui savo Vergilijaus vertimus, nes bandymas juos nusiųsti į Lietuvą paštu baigėsi nesėkme. Abi Dumčiui dovanotos knygos saugomos VUB (JDu 806 ir 807). Abi jos turi dedikacijas, patvirtinančias perdavimo laiką. Įrašas ant abiejų knygų vienodas: „Mielam kolegai Prof. Jonui Dumčiui dėkingas autorius. Augsburgas“, skiriasi tik data: „1979 m. gegužės 28 d.“ (*Bukolikos. Georgikos*), „1979 m. birželio mėn. 8 d.“ (*Enėjidė*). Kaip matome, Rukša knygas dedikuoja „autoriaus“ vardu, galbūt taip pabrėždamas savo, kaip vertėjo ir rengėjo, svarų indėlį⁵², o galbūt ir su lengvu humoru prisiimdamas Vergilijaus vaidmenį.

Dumčius savo ruožtu siunčia Rukšai savo *Trumpą graikų kalbos istorinę gramatiką* (Vilnius: [VVU Leidybinis skyrius], 1975), apie kurios spausdinimo sunkumus lyg kokią detektyvą smulkiai aprašo 1976 m. vasario 23 d. laiške:

Mielas kolega, jau daugiau kaip pusę metų nerašiau Pačiam laiško. Tad turiu pasiteisinti. Buvo taip: birželio mėnesį atidaviau rotoprintui spausdinti „Trumpą graikų kalbos istorinę gramatiką“. Universiteto vadinamoji Leidybinė grupė, paruošianti visus Universiteto spaudinius, mano darbą sutvarkė iki rugpjūčio vidurio. Būdamas Palangoj, gavau žinią, kad rugpjūčio pabaigoj turėtų pradėti tą darbą spausdinti. Atrodė, kad rugsėjo bent pabaigoje spausdinimas bus baigtas ir tada Pačiam parašysiu laišką ir, žinoma, vieną egzempliorių pasiųsiu. Mano nesėkmei, rugsėjo pabaigoje apsirgo rotoprinto vedėja, atsigulė ligoninė. Paaiškėjo, kad mano darbas dar nepradėtas spausdinti. Nutariau vieną kitą savaitę palaukti, kol išgis vedėja. Deja, jai padarė operaciją, paskui visokios komplikacijos ir liga užsitęsė iki spalio pabaigos. Lapkričio pradžioje, kai man jau žadėjo spausdinti, ji vėl į ligoninę. Jos padėjėjos žadėjo ir be vedėjos mano darbą išspausdinti dar lapkričio pabaigoj, bet apsirgo pora darbininkų specialistų ir mano darbas nusikėlė į gruodžio mėnesį. Pagaliau išgijo vedėja ir vargai negalais pradėjo spausdinti prieš pat Naujus Metus. Paskui vėl visokios kliūtys ir štai atėjo vasaris. Užtat dabar jau vargai baigėsi ir šiandien vieną egzempliorių išsiunčiau Pačiam. Jei būčiau žinojęs, kad taip ilgai viskas užsitęs, būčiau dar rugsėjo mėnesį Pačiam parašęs laišką! Vis tik, manau, man dovanosi už tą delsimą.⁵³

⁵¹ JD → AR, Vilnius, 1975-03-10, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 149–150, l. 149r.

⁵² Iš tiesų abiem leidiniams Rukša parašė studijoms prilygstančius išsamius įvadás: *Bukolikų. Georgikų „Įvadas“* – p. 9–190, *Enėjidės* – p. ix–xxxvi.

⁵³ JD → AR, Vilnius, 1976-02-23, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 143–144, l. 143r–v.

Ne mažiau intriguojanti istorija, tik šįkart susijusi ne su leidimu, o su knygos išigijimu, palydi ir Dumčiaus versto Herodoto ištraukų rinkinio *Žmonės ir žygiai* (Vilnius: Vaga, 1974) siuntimą. Ji mums primena, kokiais didžiuliais tiražais sovietmečiu buvo leidžiamos knygos, taip pat ir Antikos kūrinių vertimai, ir kaip jos buvo graibstomos. Ir ne todėl, drįsčiau teigti, kad, pasak Dumčiaus, „užsienio lietuviai taip sumaterialėjo“⁵⁴, o tarybiniai žmonės buvo kultūringesni ar daugiau skaitė, o todėl, kad knygos, kaip ir visa kita, sovietinėje Lietuvoje buvo „deficitas“, o žmonės buvo įpratę šluoti viską, ką tik pavykdavo gauti.

[L]iepos pradžioj sužinojau, kad tuoj išeis mano verstų Herodoto ištraukų rinkinys – jį norėjau Pačiam nusiųsti. Rinkinys netrukus išėjo, bet aš jo negavau – bematant išsigaudė pirkėjai! Nemaniau, kad žmonės taip susidomės Herodotu: 15,000 tiražą išpirko, galima sakyti, per vieną dieną! Žinoma, Herodotas ne išimtis – taip būna su beveik visomis vertesnėmis knygomis. Negavęs nusipirkti, turėjau laukti, kol leidykla man duos – kaip vertėjui – kelis privalomus egzempliorius – tikėjau si juos gauti rugpjūčio mėnesį, o gavau tik rugsėjo mėn.⁵⁵

Žinoma, ne visada siunčiamos knygos suvaikšto taip saugiai ir sėkmingai. Laiškuose nuolat skamba nerimas, ar siuntinys pasieks adresatą. Anksčiau cituotame Tininio laiške Rukšai rašoma:

Tavo teigimas, kad knygos į Lietuvą nenuėina, neatitinka tiesos. Nenuėina tik lietuviškos knygos, o visos kitos nuėina. Aš iki šiol esu išsiuntęs apie porą šimtų angliškų knygų, ypač iš meno ir geografijos sričių, ir jos pasiekė adresatus. Iš tų dviejų šimtų žuvo tik dvi knygos: viena *Washington Art Gallery* (liuksusiskai iliustruota), o kita Arthur Koestler *Process of Creation*. Taigi jei nuėina knygos iš Amerikos, tai kodėl negali jos nuėiti iš Europos?⁵⁶

Kai kuriais atvejais siuntiniai nepasiekia adresato, kaip nesunkiai galime nuspėti, dėl sovietmečiui nepriimtino turinio. Pavyzdžiui, 1974 m. Rukšos pasiųsto žurnalo apie Lietuvos istoriją⁵⁷ Dumčius negauna, bet siuntinys nesugražinamas ir siuntėjui:

Gaila, kad pats negavai mano siųsto žurnalo „Lietuvių Tautos Praeitis“ [...]. Kadangi siunčiau registruota siunta, tai maniau, kad jeigu nenuėis, tai bus

⁵⁴ JD → AR, Vilnius, 1976-12-26, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 135–136, l. 136v.

⁵⁵ JD → AR, Vilnius, 1974-10-05, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 157–158, l. 157r.

⁵⁶ Juozo Tininio laiškas Antanui Rukšai, Los Angeles, 1970-11-11, in: *DSHI 150 Rukša*, 003, 281.

⁵⁷ Siuntimo kvitas, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 167.

gražinta, tačiau negrįžo. [...] Galgi tas numeris pateko kur po užraktu į kokią biblioteką.⁵⁸

Tokiais atvejais pasitelkiamas kitas būdas pasikeisti informacija – Rukša stengiasi laiškuose išsamiau supažindinti Dumčių su šio žurnalo turiniu, išvardydamas jame publikuotus straipsnius ir jų autorius. Tarp jų ir paties Rukšos straipsnis „Dėstomosios kalbos ir lietuvių kalbos klausimas senajame Vilniaus Universitete“. Toks keitimasis informacija labai būdingas šių dviejų kolegų susirašinėjimui. Dumčius atsilygina tuo pačiu. Pavyzdžiui, smulkiai ir išsamiai, kaip jam būdinga, pasakoja kolegai, ką įdomaus sužinojęs iš spaudos: apie Vilniaus Dominikonų bažnyčios požemiuose rastus kapus ir ištirtus palaikus⁵⁹, apie Barboros Radvilaitės palaiškų tyrimus ir bandymą „iš veido kaulų nustatyti, kaip ji atrodė, ir paskui palyginti su Aušros Vartų paveikslu“⁶⁰, apie Gedimino kalno susidarymo teoriją⁶¹ ir pan.

Kitais kartais, kai kalbame ne apie Lietuvos istoriją, bet, sakytume, „neutralius“ Antikos veikalų vertimus, sunkiau paaiškinti knygų dingimą. Tokie iš pažiūros yra Rukšos versti Vergilijaus veikalai⁶², kuriuos vertėjas atkakliai stengiasi pasiūsti Lietuvoje gyvenantiems bičiuliams, bet, kaip matome iš laiškų, kaskart nesėkmingai. Šiuokart pasitelksime kelis Valkūnui adresuotus laiškus. Pirmajame laiške Rukšai Valkūnas pasiūlė „vieną „biznį“, t. y. tam tikrus mainus“:

Mano pasiūlymas būtų toks: aš labai norėčiau gauti dabar Vakaruose leidžiamą sutrumpintą Pauly-Wissowa Realencyklopädie „Kleiner Pauly“, kurio berods trys tomai jau išėję, o ketvirtasis dar išeis. Aš siūlyčiau mainais už šį veikalą kokią nors didesnę lituanistinę leidinį: jeigu reikia, didįjį lietuvių kalbos žodyną,

⁵⁸ AR → JD, Augsburgas, 1974-06-10, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 159. Šis Rukšos laiškas neišlikęs Dumčiaus archyve, todėl nebuvo publikuotas.

⁵⁹ „Rasta 153 kapai, juose 473 suaugusiųjų ir 85 vaikų iš dalies mumifikavęsi lavonai“ etc. (JD → AR, Vilnius, 1974-05-1, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 163–164, l. 163v).

⁶⁰ JD → AR, Vilnius, 1974-05-26, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 160–161, l. 161r.

⁶¹ „Beje, ar Pats esi girdėjęs, kad Vilniaus Gedimino kalnas yra atsiradęs natūraliai, ledynams tirpstant? Iki šiol buvo manoma, kad jį supylė žmonės, o geologai nustatė, kad jis pats atsirado (kaip ir kitos aplinkinės kalvos)“ etc. (JD → AR, Palanga, 1974-10-05, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 157–158, l. 158v).

⁶² Rukšos versta Vergilijaus *Enėjidė* buvo išleista Bostone 1965 m., ir tai buvo pirmasis šio veikalo vertimas į lietuvių kalbą (Antano Dambrausko vertimas 1967 m.); Rukšos *Bukolikos*. *Georgikos* išleistos Londone 1975 m. Visas Vergilijaus vertimų korpusas sudėtas į vieną leidinį: Vergilijus, *Bukolikos*. *Georgikos*. *Enėjidė*, iš lotynų kalbos vertė Antanas Rukša, Vilnius: Societas Classica, 2015.

kurio jau yra išėję 8 tomai (didžiuliai tomai), o jeigu tas nereikalingas, ką nors kita, ko Jūs pageidautumėte.⁶³

Atsakydamas Rukša rašo apie šio sumanymo beviltiškumą, o vėlesniuose laiškuose dar ne kartą pakartoja, kad visi jo bandymai siųsti Vergilijų žlugo:

Labai dėkoju už laišką, kurį gavęs apsidžiaugiau, bet kartu ir nuliūdau, nes jau iš karto man buvo aišku, kad Paties siūlymas neįvykdomas. Aš tai žinau iš mūsų čionykštės lietuviškos spaudos, na, ir iš savo patirties. Ir mano „Enėjidės“ normaliu keliu siųstieji egzemplioriai nepasiekė adresatų ir dingo. Vieną siuntę istorikas J.[uozas] Jakšt.[as], kitą aš pats.⁶⁴

Pats esminis klausimas tai tas, kad gavęs negalėsiu nusiųsti. Ne dėl to, kad nenorėčiau ar fiziškai negalėčiau, bet dėl to, kad neturiu nė mažiausios vilties, kad ta knyga nueis, kaip neturiu jokios vilties, kad, pavyzdžiui, mano verstoji „Enėjidė“ mano siunčiama pasiektų adresatą Lietuvoje. E.[nėjidę] siuntė istorikas Juozas Jak.[štas] vienai filologijos studentei, ir ta negavo. Po keleto metų bandžiau ir aš siųsti vienam buv.[usiam] panevėžiečiui gydytojui, ir tas negavo, nors buvau girdėjęs, kad, norit kad knyga pasiektų adresatą, reikia įrašyti dedikaciją. Įrašiau, vis dėlto ir tai nieko nepadėjo.⁶⁵

Jau seniai esu Pačiam siuntęs mano verstąsias „Bukolikas“ ir „Georgikas“, bet, kaip ir tikėjaisi, ta knyga Paties nepasiekė, nors tai tėra grynai filologinė knyga. Ji buvo net paminėta ir Lietuvoje leidžiamame „Gimtajame Krašte“ (1975. XI. 20, nr. 47 (459)). Tad ir ši knyga, kaip ir ankstyvesnė „Enėjidė“, paprastai siunčiama, adresato nepasiekia.⁶⁶

Tikriausiai niekada nepavyks sužinoti ir išsiaiškinti, kodėl per sovietinę „užkardą“ buvo nepraleidžiamos tokios „grynai filologinės knygos“ ir kokiose bibliotekose jos nuguldavo. *Enėjidės* atvejis lengviau paaiškinamas. Ji neatitiko cenzūros standartų ne dėl pačios poemos turinio, o dėl vertėjo interpretacijos. Pavyzdžiui, „Pratarmėje“ Enėjo pasitraukimas iš Trojos lyginamas su lietuvių tremtiniais, kurie „priversti apleisti savo tautines ir religines šventoves, turėjo ieškotis naujosios tėvynės svetur“. Pasak Rukšos, „ir dabar nestinga romantikų, svajojančių apie ypatingas priemones išsivaduoti iš svetimųjų priespaudos ir sukurti naują Lietuvą“. Jis primena Vincą Pietarį ir Kazį Pakštą, kurio utopinis planas perkelti valstybę į tolimą kraštą

⁶³ LV → AR, Vilnius, 1970-10-03, in: *DSHI 150 Rukša*, 003, 333–334, l. 333r–v.

⁶⁴ Antano Rukšos laiškas Leonui Valkūnui (toliau – AR → LV), Augsburgas, 1970-11-04, in: *DSHI 150 Rukša*, 003, 332.

⁶⁵ AR → LV, Augsburgas, 1972-03-04, in: *DSHI 150 Rukša*, 003, 324.

⁶⁶ AR → LV, Augsburgas, 1976-01-22, in: *DSHI 150 Rukša*, 003, 314.

asocijuojasi su „ieškančio naujos žemės savo tautai ir tėvynės dievams Enėjo odisėja“⁶⁷. Kas galėjo kliūti sovietiniams cenzoriams Rukšos parengtų *Bukolikų*. *Georgikų* tomelyje, galime tik spėlioti. Galbūt pernelyg didelis dėmesys „Ivade“ lietuviškajai humanizmo kultūrai LDK, galbūt vien tai, kad remiamasi išeivijos autorių darbais, nors greta uoliai nurodomi ir Lietuvoje publikuoti šiai temai artimi straipsniai.

Suprantama, kad ir svarbiausi Rukšos moksliniai drabai, apie kuriuos tiek daug kalbama korespondencijoje su Dumčiumi, Pranu Čepėnu ir kitais adresatais, negalėjo pasiekti Lietuvos, bent jau tuo metu. Vienas jų – *Kovos su lenkais, 1920–1923* (Cleveland: Lietuvos karių veteranų sąjunga „Ramovė“, 1982) išėjo jau po autoriaus mirties. Tačiau neabejotina, kad šia tema Rukša buvo pradėjęs domėtis gerokai anksčiau: tai atskleidžia tiek laiškų medžiaga, tiek jo bibliotekoje buvusios knygos⁶⁸. Be to, nepamirškime, kad pats Rukša, dar visai jaunuolis 1919 m. buvo įstojęs savanoriu į Lietuvos kariuomenę ir nuo pradžios iki galo perėjo visas kovas už Lietuvos nepriklausomybę⁶⁹.

Į debatus šia tema buvo aktyviai įsitraukęs ir Dumčius, beje, jis pirmasis prabyla šia tema. 1974 m. gegužės 1 d. laiške jis rašo apie *Tiesoje* ir *Švyturyje* perskaitytus straipsnius, tarp jų ir apie vadinamąjį peoviakų sukilimą – Lenkų karinės organizacijos (POW) 1919 m. rugpjūčio 22 d. naktį suorganizuotą įsiveržimą už demarkacinės linijos, pasibaigusį greita lietuvių pergale. Daugiausia dėmesio straipsniuose skiriama Lietuvos kariuomenės vado generolo Silvestro Žukausko prolenkiškoms pažiūroms ir netinkamam elgesiui šio sukilimo metu. Dumčius dalijasi savo žiniomis iš perskaitytų straipsnių, kurie, žinoma, nušviečia įvykius sovietinei ideologijai palankioje šviesoje. Bet reikia pastebėti, kad visa tai pasakoja be jokio asmeninio vertinimo ir kritinio žvilgsnio, tarsi dėstytų kokią antikinę tragedijos temą. Tik pabaigoje lyg reziumuoja: „Tai labai įdomūs teiginiai apie tų laikų įvykius, kuriuos mes patys atsimename“⁷⁰. Suprantama, kad užsienio korespondencija buvo tikrinama saugumo tarnybų, o Dumčiaus būta itin atsargaus žmogaus⁷¹.

⁶⁷ Publijus Vergilijus Maronas, *Enėjidė*, vertė dr. Antanas Rukša, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1965, p. vii.

⁶⁸ Išsamiau apie Rukšos biblioteką žr. straipsnio pabaigoje.

⁶⁹ Išsamiau apie Rukšos biografiją žr. Audronė Kučinskienė, Alius Jaskelvičius, *op. cit.*, p. 11–25.

⁷⁰ JD → AR, Vilnius, 1974-05-01, in: *DSHI 150 Ruksa*, 001, 163–164, l. 164v.

⁷¹ Dumčiaus ir Valkūno laiškų palyginimas šiuo požiūriu galėtų būti atskiros straipsnio tema: kiek juose savo meto vertinimo, vienokios ar kitokios kritikos ženklų.

Iš Rukšos atsakymo akivaizdu, kad jis kur kas geriau susipažinęs su šia medžiaga ir lengvai nustato lenkiškus šaltinius, kuriais galėję remtis Dumčiaus minėtų straipsnių autoriai. Jo išvada apie šiuos įvykius irgi kol kas nėra galutinė, bet vis dėlto su tam tikru vertinimu: „Kuri pusė čia teisybę sako, kuri klysta ar meluoja, tikrai dar nelabai galėčiau ir atsakyti. Tik jau Širvintų kautynių didvyrių gen. Žukausko netenka laikyti“⁷².

Kitame laiške Dumčius dar kartą grįžta prie peoviakų sukilimo ir generolo Žukausko temos: patikslina ankstesnius teiginius ir priduria tai, ką perskaitė ankstesnio straipsnio tęsinyje:

Ir čia dažnai minimas gen. Žemaitis kaip apsimetėlis. Įdomu, kad šiame populiariame straipsnyje A. Smetona vaizduojamas irgi kaip lenkams palankus: jis neleidęs M. Šleževičiui [Šleževičiui] preventyviai areštuoti peoviakus, o vėliau areštuotiesiems padėdavęs ir pan.

Visa tai užbaigia reziumuodamas:

Mūsų istorikai specialiai nesidomi lietuvių – lenkų karu, didžiausias dėmesys – Tarybiniam laikotarpiui. Apie buržuazinę Lietuvą rašo dažniausiai tik socialiniu atžvilgiu. Bet suprantama, kad netiesiogiai paliečiami ir kiti dalykai, jų tarpe ir peoviakai ir pan. Antai, R. Čepo ir R. Žiugždos disertacijose šie klausimai daugiau ar mažiau paliečiami. Paskiruose straipsniuose sunku ką nors panašaus rasti. (Jei kas nors pasitaikys, Patį painformuosiu.)⁷³

Po poros metų, 1976 m., Rukša prasitaria, kad jau daug metų dirba prie knygos apie kovas su lenkais: grįžus iš atostogų „vėl teks imtis pertraukto darbo – rašymo apie kovas su lenkais. Jau daugelis metų, kai šį darbą rašau, bet vis dar pačios, sakyčiau, pagrindinės ar sunkiausios vietos neperžengiau“⁷⁴. Dumčius reaguoja su dideliu susidomėjimu ir, kaip paprastai, tuoj pat įsitraukia į svarstymus:

Labai susidomėjau Paties rašomu veikalu apie karą su lenkais. Man rodos, Pats labai teisingai darai, kad neapsiriboji vien ginklo kovomis. Juk nemažiau svarbios ir diplomatinės kovos, apylamai tų laikų santykiai tarp lietuvių ir lenkų. Nežinau, ar Pats taip pat rašai ten apie ekonominę, socialinę ir kultūrinę abiejų kariaujančių pusių padėtį. Juk Lietuva tada buvo tik nykštukas (palyginus su Lenkija): kraštas buvo karo ištisai nualintas, tuo tarpu Lenkija ne visa

⁷² AR → JD, Augsburgas, 1974-05-11, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 162.

⁷³ JD → AR, Vilnius, 1974-05-26, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 160–161, l. 161r–v.

⁷⁴ AR → JD, Pranciškynė, 1976-11-16. Šio laiško nėra Rukšos archyve, bet jis išliko Dumčiaus archyve (*VUB RS*, f. F220, b. 34, l. 58–60), buvo publikuotas rinkinyje *Iš rankraščių palikimo: Atsiminimai, laiškai* (p. 275–278).

Tik gaila, kad ne visas knygas galima siųsti. Labai norėčiau nusiųsti, kai gau-siu, Pačiam ir Leonui knygą apie Lietuvos Universitetą. Bet kuriam profesoriui siunčiant gal daugiau vilties, kad knyga nueitų?⁷⁸

Knyga, be abejo, būtų ir pačiam labai įdomi, tik, deja, neturiu jokios vilties, kad ji galėtų siunčiama paštu patekti Lietuvon. Neseniai skaičiau, kad net dainos su gaidom siunčiamos grįžo. O čia istorinis veikalas, rašytas iš kitų pozicijų. Tai bent apibrėšiu turinį.⁷⁹

Į tai atsakydamas Dumčius pasidžiaugia kolegos laimėjimu: „Sveikinu su laimėjimu – „Lietuvos Universiteto“ pasirodymu – juk Paties „straips-nis“ užima trečdalį viso teksto! Įdomus veikalas, nors jo dar nemačiau. (Kaip jį galėčiau gauti, nežinau.)“⁸⁰

Kitame laiške, rašytame dar tų pačių 1972 m. gale, Rukša vėl dalijasi knygų naujienomis ir siūlosi reikalui esant vieną kitą nusiųsti Dumčiui. Mat jis gaunąs naujai spausdinamų knygų katalogus iš vieno Darmštado knygyno. Juose užmatęs Katului, Sapfo, Sofokliui skirtas studijas, kurios, sprendžiant iš pavadinimo ir anonso (jį pacituoja laiške), gali būti artimos ir aktualios Dumčiaus tyrimams: „ar tik ne artima tema, kuria Pats para-šei straipsnį, nagrinėjama“⁸¹. Iš Dumčiaus atsakymo sužinome, kaip vys-tosi VU istorijos rašymo reikalai. Paaiškėja, kad pirminis entuziazmas dėl „vietoje“ esančios archyvinės medžiagos gausos ir „daugybės mokslinių rankraščių“ gerokai išblėsęs. Mat Dumčius desperatiškai siekia nesikarto-ti, rasti kažką naujo ir originalaus, o tam pritrūksta šaltinių ir medžiagos, ypač jam tekusiai temai ir laikotarpiui ištirti:

Labai dėkoju už laišką (jis ilgokai ėjo – tris savaites); [...] Ypač susidomėjau tos Darmštato leidyklos knygomis; kai kurios iš jų man būtų kaip tikrai reikalin-gos, pav., knyga apie Katulą (nors jos įmantrus pavadinimas lyg rodytų, kad autorius, anot Horacijaus, *parturiet velut ursus*), apie Sofoklį straipsnių rinki-nys, apie Sapfą M. Treu knyga – tai vis temos, kurios siejasi su mano moksl-iiniu darbu. Būtų gerai, jei Pats kokią nors iš tų knygų atsiųstum, bet tuoj kyla klausimas: kaip aš galėčiau atsilyginti? Įdomus būtų ir Rabikausko straips-nis apie „Mokslinę pažangą Vilniaus Akademijoje“. Mat, šiuo laiku įkliuvau:

⁷⁸ AR → JD, Augsburgas, 1972-03-16, in: *DSHI 150 Ruksa*, 001, 205. Šis Rukšos laiškas neišlikęs Dumčiaus archyve, todėl nebuvo publikuotas.

⁷⁹ AR → JD, Augsburgas, 1972-05-20, in: *DSHI 150 Ruksa*, 001, 202. Šis Rukšos laiškas neišlikęs Dumčiaus archyve, todėl nebuvo publikuotas.

⁸⁰ JD → AR, Vilnius, 1972-06-20, in: *DSHI 150 Ruksa*, 001, 200–201, l. 200r.

⁸¹ AR → JD, Augsburgas, 1972-12-31, in: *DSHI 150 Ruksa*, 001, 194. Šis Rukšos laiškas neišlikęs Dumčiaus archyve, todėl nebuvo publikuotas.

pasizadėjau parašyti į ruošiamą knygą apie Vilniaus Universitetą straipsnį (nedidelį – tik vieno lanko) apie retoriką ir poetiką pirmajame Vilniaus Akademijos laikotarpyje (1579–1650 m.). Su poetika nėra bėdos: pagrindą sudaro Sarbievijus; apie jo poetiką jau turiu susidaręs savo nuomonę, bet nesiseka su retorika, nes aš čia nerandu nieko originalaus (Akademijos retorikos profesoriai remiasi tomis pačiomis taisyklėmis, kurias nustatė Ciceronas, Quintilianas, žinoma, pirmiausia Aristotelis). Dar sunkiau su trečia man skirta tema „Antikiniai autoriai ir jų leidimai“ – trūksta medžiagos! Išvarčiau Bielinskį, Balinskį, Zalenskį⁸² – ir jie sakosi nieko nežina. Rankraščių iš tos srities taip pat veik nėra. Minėti istorikai yra blogos nuomonės apie to meto Vilniaus klasikinius filologus, o man dar prirašė: „Žymiausi to meto filologai“. Aš nerandu ne tik žymiausių, bet ir apamai žymių! Šį pavasarį straipsnį reikia baigti; gal iškasiu vieną kitą Antikos literatūros to meto dėstytoją.

Taigi kol kas atidėjau į šalį Katulą, Sofoklį ir kapstausi po jėzuitų Akademiją. Susidariau įspūdį, kad tame laikotarpyje (1579–1650) Vilniuje žydėjo pritaikomoji (praktinė) retorika ir poetika (išskyrus Sarbievijų). Tai rodo ir Liauksmينو *Praxis oratoria*, kurią perskaičiau ir man patiko (protingi – ir gudrūs – patarimai!)⁸³

Reaguodamas į Dumčiaus skundą dėl medžiagos stokos, Rukša pavar-toja sodrų palyginimą ir imasi kuo galėdamas padėti:

Kadangi Pats mažą beturi laiko rašyti savo studijai, tai skubu kuo galėdamas padėti. Pats turi tikrai nelengvą uždavinį. Pačiam teks, vulgariai tariant, „iš bez...ų virvę vyti“. Beveik niekuo ir aš čia negaliu padėti. Vis dėlto bandysiu pateikti bent šiokių tokių informacijų. Nedaug ką čia padės ir knyga „Lietuvos Universitetas“. Spėju, kad ji galėtų būti ir pas Paties *Rector magnificus*. Dar mažiau sulauktum naudos iš P. Rabikausko straipsnio „Mokslinė pažanga Vilniaus Akademijoje“. Pasistengsiu paminėti visa, kas bent kiek būtų susiję su Paties tema. Cituoju: [...] Išskyrus trumpus Sarbievijaus ir Liauksmينو *Praxis oratoria* apibūdinimus, šiam straipsnyje Pačiam rūpimais klausimais absoliučiai nieko nėra. [...] ⁸⁴

Mūsų kupiūruotose citatos vietose Rukša preciziškai cituoja šaltinius, kurie galėtų būti naudingi Dumčiaus straipsniui⁸⁵. Šitaip laiškas tampa sa-

⁸² Tikriausiai Dumčius rėmėsi šiais veikalais: Józef Bieliński, *Uniwersytet Wileński. 1579–1831*, t. 2, Kraków: Druk W. L. Anczyca i Spółski, 1900; Michał Baliński, *Dawna Akademia Wileńska*, Peterburg: Nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1862; Stanisław Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 1: *Walka z różnowierstwem 1555–1608*, Lwów: drukiem i nakładem Drukarni Ludowej, 1900. Už pagalbą nustatant paskutinįjį veikalą dėkoju Eugenijai Ulčinaitei.

⁸³ JD → AR, Vilnius, 1973-01-21, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 192–193, l. 192r–v.

⁸⁴ AR → JD, Augsburgas, 1973-02-02 [?], in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 190–191, l. 190r. Šis Rukšos laiškas neišlikęs Dumčiaus archyve, todėl nebuvo publikuotas.

⁸⁵ Paulius Rabikauskas, *Mokslinė pažanga Vilniaus Akademijoje*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1972; Paulius Rabikauskas, *Medžiaga senojo Vilniaus universiteto istorijai*, IV d., Roma: [Lietuvių katalikų mokslo akademija], 1970; Mykolas Biržiška, *Senasis Vilniaus*

votišku kelių A4 formato lapų tankiai surašytu konspektu ir viršija įprastą laiško apimtį. Be to, rašinį baigia pažadu išsiųsti savo paties straipsnį:

Šiandien pasistengsiu išsiųsti Pačiam ir savo straipsnį apie 1570 m. Vilniaus kolegijos ir 1583–84 m. akademijos laisvųjų menų pamokų lenteles ir humanitarinę jėzuitų mokyklą. Gal kartais tą straipsnį gausi, nors ir jame daug ko nau-
dingo vargu ar rasi.⁸⁶

Kaip rodo išsaugotas siuntimo kvitas⁸⁷, pažadą ištesėjo. Tai patvirtina ir tolesni Dumčiaus laišškai. Vasario 18 d. jis jau patvirtina gavęs siuntinėlį ir, kaip įprasta, ima nuodugniai aptarinėti rūpinamą temą:

Labai dėkoju už laišką ir už brošiūrą (keista, kad brošiūra atėjo per 4 dienas, o laiškas – tik už 12 dienų). Pasinaudodamas Paties straipsniu, jau turėsiu už ko užsikabinti. Bent žinosiu, kokie autoriai buvo skaitomi Vilniaus Akademijos gyvavimo pradžioje. Tai didelis dalykas. Žinoma, lieka neaišku, kokie autoriai buvo skaitomi vėliau. Galimas dalykas, kad ir Vilniškė Akademijs laikėsi bendrojo *Ratio studiorum* – taip teigia įvairūs lenkų Vilniaus universiteto tyrinėtojai. Bet galėjo būti ir kitaip. Juk, pav., Vilniuje *humaniora* buvo mokoma 6 metus, o kitur – tik penkis. Vadinasi, čia jau pasireiškia šio toks vilniškės Akademijos savarankiškumas. [...] Taigi, neaiškumų visokių yra, bet jau šį tą turiu, ir Pačiam už tai labai didelis Dėkui!

Pereitą trečiadienį (II. 13 d.) rektorius sukviėtė visus rašančius apie Viln.[iaus] Akademiją į pasitarimą. Liepė kiekvienam pristatyti, kiek jau yra kas parašęs, ir nustatė, kad iki rugsėjo 1 d. visi straipsnius įteiktų. Vienas kitas jau yra parašęs, o aš – dar nepradėjęs rašyti. Istorikas Jučas sakėsi dar nerašęs, nes gavęs komandiruotę į Krokuvą ir ten važiuosiąs kelioms savaitėms medžiagos rinkti. Pasirodo, kad Vilniaus jėzuitų archyvas pateko į Krokuvos jėzuitų rankas ir ten esąs dabar saugomas. Dalis to archyvo esanti Leningrade, bet ten tik ūkinių dalykų archyvas, o Krokuvoje esą visi mokslus liečią dokumentai. Gal ten yra ir *indices lectionum* visų metų? Tad ir man būtų neprošal ten nuvažiuoti, bet šiuo metu nėra ką apie tai galvoti. Atrodo, kad daugumas rašančiųjų kažko naujo nesitiki rasti, jie kartoja lenkų istorikų tezes.⁸⁸

Iš tolesnio pasakojimo aiškėja, kad Rukšos išsakytas spėjimas pasitvirtino: *Rector magnificus*, t. y. tuometinis VU rektorius prof. Jonas Kubilius iš tiesų pasirodė turįs išveivijos leidinį. Vis dėlto pasinaudoti vienu turimu egzemplioriumi visam autorių kolektyvui – nelengvas iššūkis:

universitetas 1579–1842 m.: Vardų ir raštų atranka, Vilnius: Vilniaus Universiteto leidinys, 1940; taip pat savo paties kelias vietas iš *Lietuvos Universiteto*.

⁸⁶ AR → JD, Augsburgas, 1973-02-02 [?], l. 190r

⁸⁷ Siuntimo kvitas, in: *DSHI 150 Ruksa*, 001, 189.

⁸⁸ JD → AR, Vilnius, 1973-02-18, in: *DSHI 150 Ruksa*, 001, 187–188, l. 187r–v.

Beje, ta proga rektorius parodė ir jūsų išleistą „Lietuvos Universitetą“ (matyt, jis iš kur gavo). Knyga gražiai atrodo. Aš mėginau susirasti savo temai rūpimų dalykų, bet nespėjau, nes knyga ėjo iš rankų į rankas, ir kiekvienas žadėjo rašydamas ir ją pasinaudoti. Atrodo, kad man ten svarbiausia būtų išsirašyti to laikotarpio dėstytojų pavardes. Vėliau gal būtų galima susekti, kas ką dėstė [...]. Kol kas aš negaliu pasinaudoti lenkiškomis knygomis: visų yra po vieną egzempliorių ir vis kas nors skaito (gali laukti, jei nori!) [...] Na, bet dar yra laiko, gal ir aš gausiu paskaityti. Labai dėkui, kad Pats man išrašė visą eilę dėstytojų pavardžių, jais galėsiu pasinaudoti.

Neturime jokių duomenų, kokiais keliais į rektoriaus rankas buvo patekęs minėtasis veikalas, ar tai buvo asmeninis egzempliorius, ar priklausęs VU bibliotekai, ar kokiems įslaptintiems fondams. Lygiai kaip nežinome, kodėl Rukša įtarė rektorių turint šį leidinį. Šiaip ar taip, iš jo korespondencijos sužinome, kad 1979 m. jis perduos per Tapiną vieną egzempliorių asmeniškai Kubiliui dovanų. Paskutiniajame laiške *Lietuvių enciklopedijos* redaktoriui Pranui Čepėnui (1899–1980), su kuriuo jį siejo ilgametis susirašinėjimas ir bendradarbiavimas, Rukša aną Dumčiaus aprašytą situaciją perpasakoja šiek tiek paryškindamas spalvas. Iš šio laiško sužinome ir *Lietuvos Universiteto* dovanojimo istoriją, ir kitas knygų siuntimo į Lietuvą aplinkybes:

Rašai, kad mūsų spauda neprisimena nei „Lietuvos Universiteto“ veikalo, nei mano straipsnyje surinktos medžiagos, bet Lietuvoje, teko girdėti, elgiamasi priešingai ir einama į kitą kraštutinumą. Ten paplitęs gandas, kad Lietuvoje išleistoji tritomė „Vilniaus Universiteto istorija“ tesąs mano straipsnio kartojimas.

Manęs kadai primygtinai prašė Vilniaus klasikiniai filologai Dumčius ir Valkūnas, kad jiems būtinau nusiųsčiau „Lietuvos Universitetą“. Siųsti atsisakiau, nes mano siųstasis Vergilijaus vertimas nė vienas nebuvo pasiekęs adreso. Po kurio laiko man Dumčius atrašė, kad **švytinčiu veidu**, aukštai iškėlęs „Lietuvos Universiteto“ veikalą, atvykęs rektorius prof. Kubilius ir, **kaip didžiausią radinį, įteikęs**⁸⁹ profesorių būriui, kurie turėję rašyti apie Vilniaus Universitetą. Kiekvienas bendradarbis galėjęs kurį laiką ta knyga naudotis.

Neseniai turėjau progą ir pats prof. Kubiliui *L[ietuvos]U[niversitetą]* nusiųsti. Tenka pastebėti, kad važinėjantieji į Lietuvą asmenys labai vengia ten vežti lietuviškų knygų. Baimė šiek tiek perdėta. Lietuvoje labai ištroškę Vakaruose išleistų lietuviškų spaudinių. [...] Aš tai patyriau iš vieno giminaičio, su kuriuo teko išsikalbėti Paryžiuje. Jis ten buvo atvykęs pagilinti žinių apie italų kino meną. [...]

Tasai mano giminaitis (mano brolio sūnaus, poeto Balio R., dukters vyras Laimonas Tapinas) [...] nuvežė ir *L[ietuvos]U[niversitetą]* knygą Kubiliui. Dabar

⁸⁹ Paryškinta straipsnio autorės.

grįždamas galutinai į Vilnių, jis vešis daug ne tik savo temai parinktų prancūziškų, bet ir lietuviškų knygų. Kad tik pasisektų laimingai nuvežti.⁹⁰

Grįžtant prie *Vilniaus universiteto istorijos*, galima pridurti, kad šio veikalo kūrimo tema dar rutuliojasi per kelis mūsų tiriamų respondentų laiškus. 1973 m. vasario 25 d., atsakydamas į ankstesnį Dumčiaus laišką, Rukša pasidžiaugia, kad siuntinys sėkmingai pasiekė adresatą („Apsidžiaugiau, kad gavai ir net taip greitai *index lectionum*“⁹¹. Nedaug turėjau vilties, kad tas lenteles gausi“) ir „[k]adangi Pačiam teks tais raštais naudotis, tai pirmiausia nurodysiu jų trūkumus“. Rukša skrupulingai surašo *errata*, t. y. nurodo straipsnio puslapius, kur lotyniškuose „lentelių“ tekstuose likę klaidų⁹². Mat Rukša naudojosi Grigališkojo universiteto prof. Pauliaus Rabikausko jam atsiųstomis dviejų „iki šiol neskelbtų Jėzuitų Archyvo Romoje (ARSI) dokumentų jo parūpintomis kserokopijomis“⁹³, kurias skaitant ir perrašant įsivėlė klaidų („Mat esu neprityręs „paleografas“, tai ir kai kur neteisingai perskaičiau“). Toliau jis vėl įninka cituoti Rabikauską ir aptarinėti bei diskutuoti Dumčiui rūpima tema. Galiausiai ragina kolegą „važiuoti į Krokuvą ir paieškoti šaltinių, naudojantis Petrarkos šūkiu *ad fontes*. Kuo daugiau sieksi prie šaltinių, tuo vertingesnis bus darbas“⁹⁴. Tačiau Dumčius niekur neišvažiavo. Jo nenoras keliauti ir sėslus gyvenimo būdas – dar viena už šio straipsnio teminių ribų liekanti tema, kurią būtų galima sekti per visą susirašinėjimą. Tačiau sekantis jo laiškas, kuriame jis teisinasi, kodėl negali vykti į Krokuvą, mums leidžia žvilgterti į užsienio stažuočių tvarką ir galimybes ano meto Filologijos fakultete. Be to, atskleidžia, koks intensyvus yra Dumčiaus mokslinis gyvenimas: darbas gena darbą, vieną pastūmėjęs į šalį tuoj imasi kito:

⁹⁰ Antano Rukšos laiškas Pranui Čepėnui, Augsburgas, 1979-09-21, in: *DSHI 150 Rukša*, 006, l. 1r–1v.

⁹¹ „Pamokų lentelėmis“ sutrumpintai Rukša vadina savo Dumčiui nusiųstąjį straipsnį: Antanas Rukša, „1570 m. Vilniaus kolegijos ir 1583–84 m. akademijos laisvųjų menų pamokų lentelės ir humanitarinė jėzuitų mokykla“, in: *Tautos praeitis*, Chicago, 1967, t. II, kn. 3–4, p. 95–122. VUB saugomas straipsnio atspaudas, priklausęs ne Dumčiui, bet, kaip rodo įrašas, dovanotas universitetui: „Dovana Vilniaus Universitetui jo 400 metų jubilėjaus proga. Autorius. Augsburgas, 1979 m. birželio 8 d.“ (378 Ru-72). Kadangi data sutampa su anksčiau minėta *Enėjidės* dedikacija Dumčiui, galima spėti, kad abu leidiniai atkeliavo į Lietuvą tuo pat metu ir per tas pačias rankas.

⁹² Beje, anksčiau minėtame VUB dovanotame egzemplioriuje kai kurios iš šių klaidų jau ištaisytos autoriaus ranka.

⁹³ Antanas Rukša, „1570 m. Vilniaus kolegijos...“, p. 96.

⁹⁴ AR → JD, Augsburgas, 1973-02-25, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 186. Šis Rukšos laiškas neišlikęs Dumčiaus archyve, todėl nebuvo publikuotas.

Širdingai dėkoju už laišką – mokslinę medžiagą. Tai labai svarbūs dalykai, aš juos sunaudosiu. Ateinančią savaitę kibių vėl į šaltinius (šias kelias savaites verčiau filosofų ištraukas „Senovės filosofijos chrestomatijai“ – dabar baigiau ir galėsiu vėl susikaupti ties Vilniaus Akademija). Pats man patari važiuoti į Krokuvą tyrinėti jėzuitų archyvo. Gaila, kad anksčiau nežinojau apie tą archyvą. Būčiau užsiplanavęs mokslinę komandiruotę kelioms savaitėms; dabar jau vėlu, nes darbą reikia įteikti birželio – rugpjūčio mėnesiais. Mat, pas mus tokios komandiruotės planuojamos iš anksto. Kiekvienais metais kiekviena katedra turi užplanuoti, ką kitais metais siųsti į mokslinę komandiruotę užsienin. Pasakui visas universitetas svarsto, sudaro sąrašą ir siunčia atitinkamoms įstaigoms. Kai tos patvirtina, tai, atėjus laikui, išduoda apmokamą komandiruotę, rekomendacijas ir t. t. Grįžus iš komandiruotės, reikia duoti ataskaitą. Tai labai patogiu. Su tokia komandirute lengvai įsileidžia į archyvus. Deja, reikia planuoti iš anksto, o aš nežinojau ir neužsiplanavau.⁹⁵

Vėlesniuose laiškuose Rukša nebeužsimena apie Vilniaus universiteto istoriją ir jos šaltinius, bet leidžiasi į vaizdingus pasakojimus apie atostogas Tunise. Dumčius semestro pabaigoje jau atrodo netekęs vilties surasti naujų šaltinių ir parašyti apie Jėzuitų kolegiją kažką originalaus. Be to, jam jau knieti pereiti prie kito darbo – mūsų jau aptartos graikų kalbos istorinės gramatikos, kuri ir tampa nauja susirašinėjimo tema:

Dėl straipsnio apie Vilniaus Akademiją jau nustojau vilties surasti kokių svarbių naujų duomenų: teks pasitenkinti tuo, kas jau iki šiol buvo žinoma – savaip medžiagą sutvarkysiu, susisteminsiu ir kas nors išeis. Iki šio semestro pabaigos parašysiu ir paskui griebisiuosi kitų darbų. Pernai man užplanavo parašyti mūsų klasikams studentams trijų lankų įvadą į istorinę graikų kalbos gramatiką.⁹⁶

Dabar vėl kibau į jėzuitų Akademijos studijas, bet naujos medžiagos nerandu; yra daug rankraščių retorikos ir poetikos temomis, bet tai vis 18 amžiaus rankraščiai, o mano tema ribojasi 17 a. viduriu. Jei nerasiu naujos medžiagos, parašysiu, kaip mokėsiu, o paskui kibių į istorinę graikų kalbos gramatiką ir kitus užplanuotus darbus.⁹⁷

Paskutinis laiškas, kuriame užbaigiama *Vilniaus universiteto istorijos* tema, rašytas jau Palangoje per atostogas 1973 m. rugpjūčio mėnesį:

Prieš išvažiuodamas į Palangą, susidorojau su kai kuriais moksliniais straipsniais [...]. Be to, parašiau straipsnį ir apie filologiją Vilniaus Akademijoje (dar tik juodrašty), sunaudojau Paties straipsnį, o šiaip nieko naujo nesugalvojau.⁹⁸

⁹⁵ JD → AR, Vilnius, 1973-03-18, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 184–185, l. 184r.

⁹⁶ JD → AR, Vilnius, 1973-05-09, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 182–183, l. 182v.

⁹⁷ JD → AR, Vilnius, 1973-06-10, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 177–178, l. 178v.

⁹⁸ JD → AR, Palanga, 1973-08-06, in: *DSHI 150 Rukša*, 001, 173–174, l. 173v–174r.

Lyginant *Vilniaus universiteto istorijoje* Dumčiaus parašytą skyrių „Filologija“⁹⁹ su minėtu Rukšos straipsniu „Pamokų lentelės“, nesunku įsitikinti, kad Dumčius tikrai „sunaudojo“ Rukšos jam siųstą medžiagą, kurią „savaip sutvarkė“. Kitaip tariant, ji iš tiesų tapo pagrindu skirsnuose „Lotynų kalbos mokymas“, „Lotynų kalbos vadovėliai“, „Graikų kalbos vadovėliai“, „Antikiniai autoriai ir jų leidimas“. Beje, Dumčius išnašoje nurodo Rukšos straipsnį kaip šaltinį, kuriuo remiasi (p. 73), ir net pamini abu Romos jėzuitų archyve saugomus rankraščius su tiksliais šifrais¹⁰⁰, nenurodydamas kaip ir iš kokių šaltinių yra gavęs juos paskaityti. Šitaip aplinkiniais keliais per išeivijos lietuvių ryšius keliauja žinios: iš Romos – į Augsburgą, iš ten – į Vilnių.

Apibendrindami galime teigti, kad keitimasis knygomis ir informacija tarp mūsų pasirinktų respondentų gana intensyvūs ir abipusiai naudingi: Lietuvos klasikinės filologijos mokslininkams jie bent šiek tiek padeda užpildyti mokslinės literatūros spragas ar bent sužinoti, kas vyksta mokslo pasaulyje. Kita vertus, ir išeivijai, šiuo atveju Antanui Rukšai, susirašinėjimas su Lietuvoje gyvenančiais kolegomis padeda sužinoti mokslines bei kultūrinės naujienas ir tiesiog neprasti ryšio su Lietuva¹⁰¹.

Jono Dumčiaus ir Antano Rukšos korespondencijos apžvalgą pasirinkta tema – apie knygų mainus ir dalijimąsi informacija – tikėtų užbaigti aptariant Rukšos bibliotekos ir rankraščių likimą po jo mirties. Prieš aptinkant ir ištiriant Rukšos archyvą Herderio institute, Marburge, šis klausimas buvo visiškai neaiškus. Net artimiausi Rukšos giminaičiai nežinojo, kas nutiko jo bibliotekai. Vienintelė žinia buvo, neva jis turėjęs ketinimų padovanoti ją Vilniaus universitetui, bet, akivaizdu, kad staigi mirtis sutrukdė tai padaryti. Velionio našlės Sofijos Rukšienės susirašinėjimas su Povilu Reklaičiu,

⁹⁹ *Vilniaus universiteto istorija*, redakcinė kolegija Jonas Kubilius (pirmininkas), Vytautas Merkys (ats. redaktorius) et al., t. 1: 1579–1803, Vilnius: Mokslas, 1976, p. 70–93. Beje, Dumčius nurodytas kaip bendraautorius su Albinu Jovaišu.

¹⁰⁰ *Index lectionum et exercitationum scholasticarum, quae in novo collegio Vilnensi Societatis Iesu... instituentur. Anno MDLXX*, ARSI Lith. 38, fol. 014v–015r; *Index lectionum et exercitationum, quae in singulis gymnasiis catholicae aacademiae Vilnensis Calendis Octobribus anni 1583... ac deinceps in sequenti anno studiose iuventuti proponentur*, ARSI Germ. 161, fol. 313r–313v.

¹⁰¹ Reikia pabrėžti, kad Rukša dar iki susirašinėjimo su Dumčiumi ir Valkūnu pradžios (1970) įdėmiai sekė ir domėjosi Lietuvoje leidžiamais darbais. Tai rodo ir jo bibliotekos sąrašė įrašytos lietuviškos knygos, ir ypač jo straipsnių nuorodos. Pavyzdžiui, *Bukolikų. Georgikų* (1965) „Įvade“ šalia Vakaruose paskelbtų darbų nurodomi ir VU Klasikinės filologijos katedros dėstytojų Eugenijaus Frolovo, Jadvygos Tijūnėlytės, Benedikto Kazlausko, Marcelino Ročkos *Literatūros* žurnale publikuoti straipsniai „apie Lietuvos humanistus“.

Lietuviškojo archyvo įkūrėju, ir kitais suinteresuotais asmenimis atskleidė visus nežinomuosius.

Pirmiausia paaiškėjo, kad rankraštinis Rukšos palikimas, kurį sudaro nepaprastai gausi korespondencija, jo autobiografijos, kai kurių straipsnių rankraščiai, užrašai ir konspektai, iškarpos iš laikraščių ir žurnalų etc., buvo perduotas Herderio institute įkurtam Lietuviškajam archyvui ir kruopščiai Reklaičio sukataloguotas. Tai nutiko paties Reklaičio iniciatyva. 1980 m. kovo 23 d. Reklaitis laiške Alinai Grinienei (1916–1998) sako sužinojęs apie Rukšos mirtį ir teiraujasi apie jo šeimą, kad pareikštų užuojautą. „Prof. Rukša buvo mokslininkas, rašto, literatūros žmogus. Kas pasirūpins jo rankraščių, bibliotekos ir archyvu? Ar Jums apie tai kas nors žinoma?“¹⁰² Laiške iš Miuncheno Grinienė atsako:

Jau iš kelių vietų girdėjau, kad ponia Rukšienė nežinanti, kur dėti vyro biblioteką¹⁰³. Iš Čikagos parašė p. A. Juodvalkis, kad aš arba Kajetonas patartume poniai atiduoti knygas Romoje arba Vasario 16 gimnazijai. Apie rankraščius nieko nežinau.¹⁰⁴

Taip per tarpininkus susisiekiama su Rukšiene ir užsimezga susirašinėjimas. Tais pačiais 1980 m. Rukšienė rašo, kad norėtų visą biblioteką „padovanoti Herderio institutui“, nes „ten ben bus gal koks interesas“¹⁰⁵. Reklaitis, jo paties žodžiais tariant, „[b]ūdamas lituanistinių dokumentų, raštų ir spaudmenų telkėjas, kolekcionierius, taip pat tarnautojas J. G. Herder-Instituto Marburge, kurio biblioteka ir archyvas telkia medžiagą apie Pabaltijos ir kitų rytinės vidurio Europos tautų istoriją“¹⁰⁶, laiškuose nuolat įrodinėja ir įtikinėja našlę, kaip svarbu neišblaškyti, nesunaikinti, bet išsaugoti vienoje vietoje visą rankraštinių archyvą *in corpore*, vėl ir vėl primygtinai prašo:

[M]eldžiu Jus visą Prof. Rukšos palikimą – jo raštus, korespondenciją, sutelktą mokslinę medžiagą, iškarpas, fotokopijas, žurnalus, laikraščius – nenaikinti, nepašalinti, saugoti, kol atsiras Jums priimtinas tolimesnio saugojimo sprendimas.¹⁰⁷

¹⁰² Povilo Reklaičio laiškas Alinai Grinienei, 1980-03-25, in: *DSHI 150 Ruksa*, 018, 71.

¹⁰³ Pabraukta rankraštyje raudonu tušinuku.

¹⁰⁴ Alinos Grinienės laiškas Povilui Reklaičiui, Miunchenas, 1974-03-24, in: *DSHI 150 Ruksa*, 018, 70.

¹⁰⁵ Sofijos Rukšienės laiškas Povilui Reklaičiui (toliau – SR → PR), Augsburgas, 1980-04-09, in: *DSHI 150 Ruksa*, 018, 66.

¹⁰⁶ Povilo Reklaičio laiškas Sofijai Rukšienei (toliau – PR → SR), Marburgas, 1980-03-27, in: *DSHI 150 Ruksa*, 018, 69.

¹⁰⁷ *Ibid.*

Prašom tik nieko nepašalinti: nei vieno lapelio, nei vieno raštelio, nei vienos brošiūrėlės ar laikraščio, kuriuos surinko a. a. Prof. dr. A. Rukša. Viskam atsiaras tos medžiagos brangintojas, kuris ne tik Jums atlygins, bet kiekvieną dalelę mūsų a. a. Prof. A. Rukšos sudaryto rinkinio su pasididžiavimu saugos!¹⁰⁸

Po poros metų Reklaitis jau patvirtina įkūręs Rukšos archyvą: „Jei dar kas nors užsiliko Jums nereikalingo iš archyvinės medžiagos, kokie nors popieriai, dokumentai ar pan., galite atsiųsti, nes Herderio institute įrengiau prof. Rukšos fondą“¹⁰⁹.

Reklaitis rūpinasi ir bibliotekos reikalais. Jis svarsto įvairias galimybes (pasiūlyti Lietuvių katalikų mokslo akademijai Romoje, Vasario šešioliktosios gimnazijai etc.), prašo Rukšienę sudaryti ir atsiųsti knygų sąrašą¹¹⁰, o šį gavęs imasi jas „bibliografuoti“, t. y. remdamasis katalogais, atkuria tikslias knygų metrikas ir tikrina, kurių knygų neturi Herderio instituto biblioteka¹¹¹. Be to, sutaria su Paryžiuje gyvenančiu dailininku Žibuntu Mikšiu (1923–2013), kad šis sukurtų „mažą ekslibrisą a. a. prof. Rukšos bibliotekos knygoms oforto technika. [...] Jis [Mikšys, – A. K.], be to, rimtai svarsto galimybes atvykti iš Paryžiaus į Augsburgą su tikslu Jums padėti. Jis galėtų į knygas įklijuoti ekslibrisą, jeigu tokiam a. a. prof. Rukšos nuosavybės įamžinimo būdai pritarsite“¹¹².

Tų pačių metų 1980 m. spalį Reklaitis rašo Rukšienei:

Mane pasiekė žinia, kad Vilniaus universiteto vadovybė svarsto prof. Rukšos palikimo perėmimo klausimą. Mintį prof. Rukšos rankraščius ir tam tikras dalis bibliotekos perkelti saugoti Vilniaus universitetui skaitau teisinga. Ten saugojimas prasmingesnis, nes medžiaga bus greičiau ir daugiau naudojama, kaip kur kitur užsienyje. Iš knygų, manau, kad filologinė literatūra vokiečių ir kt. kalbomis Vilniaus universitetui turėtų reikšmės. Tarybinius leidinius jie, aišku, visus turi.

Bet jeigu prof. Rukšos medžiagą tvarkydami suradote raštų, rankraščių ar spaudmenų, kurie atrodytų netinkami siųsti į Tarybų Lietuvą, prašau atsiųsti man. Mano visa telkiama medžiaga anksčiau ar vėliau bus perduota Herderio institutui. Prieš perduodamas aš paruošiu aprašymą kiekvieno dalyko vokiečių kalba.¹¹³

¹⁰⁸ PR → SR, Marburgas, 1980-09-20, in: *DSHI 150 Rukša*, 018, 52.

¹⁰⁹ PR → SR, Marburgas, 1982-02-02, in: *DSHI 150 Rukša*, 017, 8.

¹¹⁰ PR → SR, Marburgas, [be datos], in: *DSHI 150 Rukša*, 018, 90–119. Knygos surašytos pagal lentynas, nurodant tik autorių (kartais vertėją arba leidyklą) ir pavadinimą.

¹¹¹ PR → SR, Marburgas, 1980-04-23, in: *DSHI 150 Rukša*, 018, 62.

¹¹² *Ibid.* Žibunto Mikšio *ex libris* Antanui Rukšai, in: *DSHI 150 Rukša*, 020.

¹¹³ PR → SR, Marburgas, 1980-10-12, in: *DSHI 150 Rukša*, 018, 50.

Ši žinia pasiekė Reklaitį per kelis tarpininkus: jam tai parašęs Mikšys, šis sužinojęs iš tuometinio VU bibliotekos direktoriaus Jurgio Tornau (1919–2005), o šis savo ruožtu – iš Laimono Tapino:

Esu gavęs laišką iš Tornau [...], kuriame rašo: (Laimonas) „Tapinas [...] kovo ar balandžio mėn. buvo užėjęs ir teiravosi, ar VUB sutiktų perimti jo staiga mirusio dėdės Rukšos palikimą – rankraščius, knygas. Rukšienė parašė jam, kad nežinanti, kur dėti tą palikimą ir norinti išmesti (sunaikinti viską). VUB mielai paimtų viską, bet kaip tai padaryti“. Atrodo, kad Tornau dabar pradeda sukti sau galvą.¹¹⁴

Rukšienė paneigia gandus apie bibliotekos perdavimą Vilniaus universitetui ir griežtai atsisako siųsti knygas į Lietuvą („mes iš ten bėgom, iš to rojaus“). Be to, teigia, kad „Vokiškos knygos yra jau likviduotos, dalį pasiėmė jo prietelis į Šveicariją, dalis į Vieną. Lietuvių enciklopediją atidaviau giminaičiui, nors tas viskas ne pagal mano norą išėjo, bet kitos išeities nebuvo“¹¹⁵. Iš tolesnio susirašinėjimo sužinome, kad nemažą dalį lituanistinių knygų nuperka Reklaitis¹¹⁶, tik neaišku, ar savo asmeninei, ar Herderio instituto bibliotekai, o likusioji bibliotekos dalis galiausiai su tam tikromis peripetijomis atsidūrė Baltijos institute Stokholme (*Baltiska Institutet in Stockholm*)¹¹⁷.

Remiantis šiais duomenimis, galima būtų plėtoti tyrimą, tikrinant, ar Reklaičio įsigytosios knygos yra Herderio instituto bibliotekoje (ir ar paženklintos Rukšai skirtuoju ekslibriu). Be to, čia ištyrėme tik vieną Rukšos ir Dumčiaus korespondencijoje paliestą temą. Turima medžiaga tokia turtiniga, kad prireiktų dar ne vieno straipsnio jai aptarti ir pristatyti skaitytojams.

¹¹⁴ PR → SR, Marburgas, 1980-11-07, in: *DSHI 150 Ruksa*, 018, 45.

¹¹⁵ SR → PR, Augsburgas, 1980-10-26, in: *DSHI 150 Ruksa*, 018, 46.

¹¹⁶ Galimas daiktas, kad tai ir yra raudonu pieštuku sąrašė pažymėtosios knygos.

¹¹⁷ Sofijos Rukšienės susirašinėjimas su to instituto darbuotoju Juozu Lingiu, 1980-09-16 – 1982-01-09, in: *DSHI 150 Ruksa*, 018, 21–25.

CORRESPONDENCE BETWEEN ANTANAS RUKŠA
AND JONAS DUMČIUS: EXCHANGE OF BOOKS
AND INFORMATION

Summary

The Lithuanian Reklaitis Archive (*Litauen-Archiv-Reklaitis*), stored in the library of the Herder Institute in Marburg (Germany), contains a wealth of material on Lithuanian studies, including the archive of Dr Antanas Rukša (1906–1980), the first translator of Virgil into Lithuanian. In 2016, during her internship, the author of this article researched this archive. The research material has not yet been published. This article focuses mainly on the correspondence between Jonas Dumčius (1905–1986), a professor at Vilnius University, and Antanas Rukša. Most of the letters quoted here are published for the first time. The chosen theme is the exchange of books and information – a recurring theme in the letters, which undoubtedly interested both correspondents and united them. It helps us see what books were published on both sides of the Iron Curtain, how they were ordered and shipped, and what difficulties were encountered. The analysis shows that the exchange of books and information between the correspondents was quite intensive and mutually beneficial: it helped the Lithuanian scholars of classical philology to fill in the gaps in the literature or at least to find out what was happening in the world of scholarship. At times, this significantly aided Jonas Dumčius's scholarly work, as shown by the cases of his translations of Menander (before 1967) and his work on *Graikų kalbos istorinė gramatika* (1975; Historical Grammar of the Greek Language) and *Vilniaus universiteto istorija* (1976; History of Vilnius University). On the other hand, correspondence with colleagues living in Lithuania helped Antanas Rukša to learn about scholarly and cultural news in his homeland and obtain the latest publications. In addition, the information and news received from Lithuania was shared with other Lithuanians living abroad. That was how cultural ties between the diaspora and Lithuania were formed and expanded.

Based on the material stored in the Rukša archive, the fate of Antanas Rukša's legacy after his death was revealed. It turned out that all manuscripts (correspondence, autobiographies, article manuscripts, notes, newspaper and magazine clippings, etc.) were transferred to the Lithuanian Archive established at the Herder Institute, while the library was taken apart and ended up in Munich, Vienna, Marburg, and the Baltic Institute in Stockholm (*Baltiska Institutet in Stockholm*).

